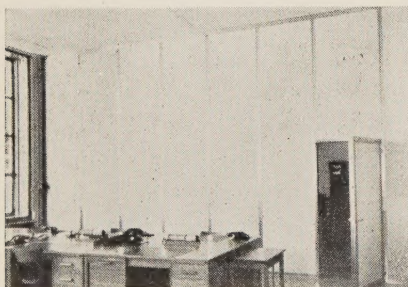

SOUNDEX

— den obrännbara plattan
för akustik och ventilation

Som bekant äro vi tillverkare av
flyttbara mellanväggar system
KOLLER.

SOUNDEX undertak i samband med flyttbara mellanväggar system KOLLER.

flera starka skäl att välja SOUNDEX

- Obrännbar konstruktion
- Separata hål för luft och ljud
- Exakthet i mått och vinklar
- Vacker, färdigbehandlad yta
- Tvättbart utförande
- Sveriges mest sålda akustikplatta

SOUNDEX monteras just nu hos:

Försäkrings AB Ansvar,	Stockholm
Sparbanken,	Gränna
Brotorps Folkskola,	Skarpnäck
EPA,	Linköping
Kv. Violon,	Långsele
Svenska Industribyggen AB,	Kiruna
AB Separator,	Tullinge

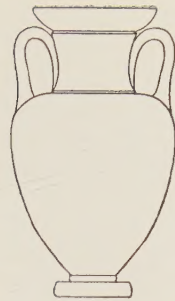
ZERO

AKTIEBOLAG

Huvudkontor: St. Nygatan 38 Tel. 232705 • Postbox: Stockholm
Avdelningskontor i Malmö och Gävle • Licenstillverkning i Österrike,
Beneluxländerna, Danmark, Finland, Frankrike, Italien, Mexiko, Norge
och Spanien • Egen tillverkning i Schweiz och Tyskland

MANIFESTEN MOGNAR TILL KONSTLÄRA

Av docent Elias Cornell

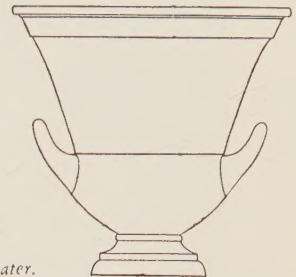
Amfora.

Hydria.

Kylix.

Krater.

KD 72.01

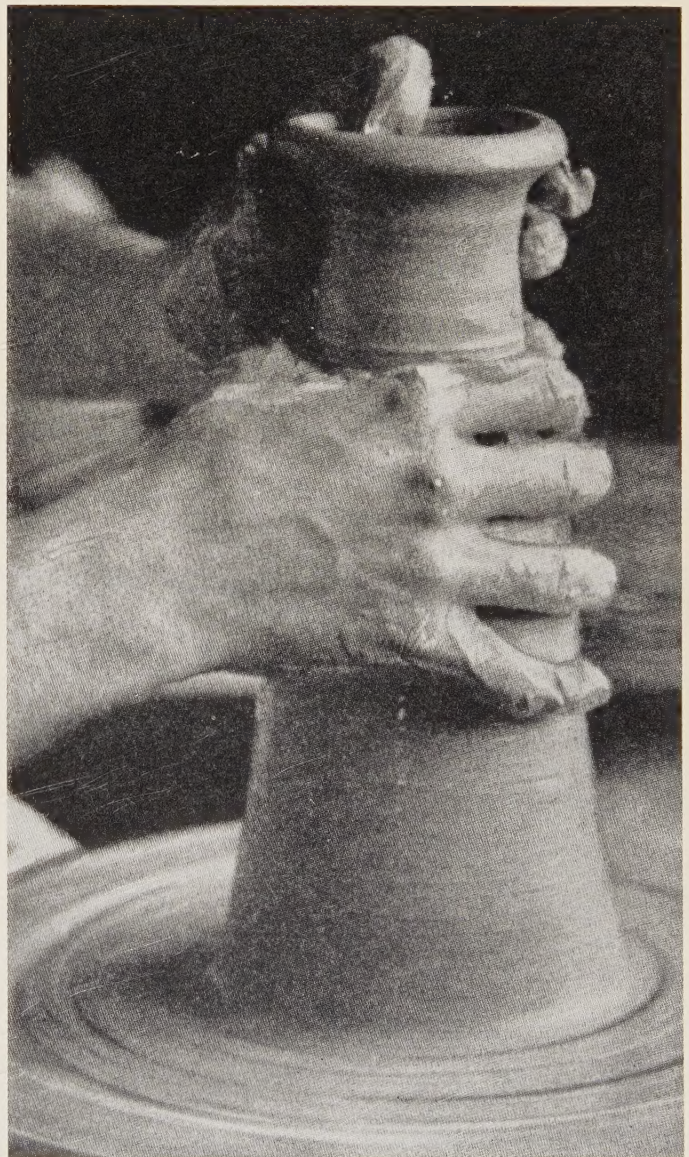
Blott alltför länge har vi kunnat känna, att parollernas tid är förbi, för vår arkitektur, för vårt konsthantverk, ja, när det gäller vår syn på all slags tillverkning, som har intresse utöver den rena praktiska nyttan. Argumenten är slitna bland fackfolk, i tidskrifter och inför den större publiken i pressens inredningsspalter och rådgivningsavdelningar.

En förnyelse är i högsta grad av nöden, ty många av tidens företeelser inom den konstindustriella produktionen står utan ideologisk tolkning. Att skriva något om den aktuella situationen är emellertid ingen lätt uppgift. Därför är det välkommet att professor Gregor Paulsson tillsammans med sonen, fil. lic. Nils Paulsson har lyckats övervinna betänkligheterna inför denna vanskliga uppgift. De har givit ut *Tingens bruk och prägel*, en synnerligen värdad liten skrift på 125 sidor, som avhandlar de väsentligare synpunkterna på smaken och vår omgivning.

Författarna anger i förordet att boken är helt ny-skriven och sålunda inte att betrakta såsom en bearbetning utav någon tidigare skrift. Här föreligger alltså en alldeles ny, välgenomtänkt och besinningsfull redovisning för den nutida konstindustriella produktionens villkor, varianter och möjligheter, allt sett ur principiell synvinkel. Boken befattar sig nämligen nästan enbart med principfrågor och går blott sällan in på detaljer. Det glänsande bildmaterialet är därför valt utan krav på fullständighet, men bildar istället ett stödjande och livande ackompanjemang till bokens text.

När nu en så allvarligt syftande bok har kommit ut med ett så ovanligt sakkunnigt författarpar, möter man den givetvis med entusiasm, och detta med rätta. Boken förtjänar i högsta grad allmän spridning.

Nu finns det emellertid en viss risk med detta slags böcker, som är väl genomarbetade och utmärkt välvärdade. Utan att författarna kanske önskar det alldeles bestämt får sådana böcker anseende som ett slags slutsvar på en mängd frågor, som man senare inte vidare vågar diskutera. Det finns ju ett slags katekes att hänvisa till.

Pinnstolen, som ursprungligen är en hantverksprodukt, har blivit en renodlad industriprodukt, dels genom arbetsprocessens uppdelning i ett lämpligt antal moment, dels genom utnyttjande av mer eller mindre automatisk svarvning

Tack vare min kännedom om de båda författarnas karaktär av stridbara nutidsmänniskor vill jag här avvika från den princip som helt och hållet accepterar det fulländade och utmärkta, som kommer från vederhäftiga auktoriteter. Jag är nämligen övertygad om att författarna och publiken är bättre betjänta av genljud i form av försök till konstruktiv kritik än utav aldrig så häftiga applåder. Hur välförtjänta applåder än är så dör de bort, och den diskussion som boken bör väcka, den uteblir.

En del mindre viktiga synpunkter kan man ta lätt på. Språket är sålunda belamrat här och där med staplar av terminologi som saklöst kunnat reduceras till svenska. När man, som här, vill få en ideologi att mogna från manifest till vetenskap, då måste man överge både onödigt jargong från en mängd ofullgångna moderna vetenskaper och onödigt invecklad terminologi från problemställningarnas barndom. Särskilt besvärligt blir det när författarna drar in allmänt kända förhållanden i sin lärdomsapparat. Påstående när ingen högre dignitet genom att fjärmās ifrån vardagsspråket.

Å andra sidan kan Gregor och Nils Paulsson i vissa fall nå en slående och välgörande förenkling och förnyelse av vår inställning till helt banala problem genom att sammanfatta dem hastigt och sätta in dem i sammanhang med livet. Man kommer rentav att tänka på den gamle lundafilosofen Hans Larsson, som på sitt område var en mästerlig föregångare, när det gällde att göra just det enkla begripligt.

Författarna erkänner att frågan om estetiken är den svåraste. Det är därför berömvärt att de här icke

väjer för svårigheterna. Så gjorde många under funktionalismens tidigare år, då man ofta bet huvudet av skammen och påstod att estetiken var förlegad som synpunkt på miljön. Gregor och Nils Paulsson tar i stället ett verkligt livtag med estetiken och vågar det, fastän de väl vet, att konsten är odefinierbar som livet självt. Man kan ju till och med påstå, att det först är vår uppfattning av tingen på ett estetiskt plan, som gör dem levande för oss.

Naturligtvis är det nu mycket begärt att en konstuppfattning skall täcka alla konstarter. Man kan, som Gregor och Nils Paulsson, ställa upp teser, som huvudsakligen gäller konsthantverket. Därmed har deras resonemang nått säker användbarhet inom sitt avsedda område.

De ser det estetiska som något skönt och ställer detta sköna i motsättning till det fula. Detta är möjligt så länge man rör sig på konsthantverkets område och kanske rentav också arkitekturens. Dessa har ju alla en så stark social bundenhet att deras konstformer sällan kan tillåtas att spela på livets skuggsidor, sorgen, ondskan, hatet, skräcken. Endast teaterdekoratören vågar sig på sådana konststycken som att framställa hemiska interiörer, som saknar varje trevnad och skönhet.

Men just denna konstens märkliga egenskap, att som livet självt kunna spela över tillvarons hela känsleregister, den konstegenskapen borde författarna åtminstone redovisat att de bortser ifrån. När man anför att en sak är ful så fäller man ju strängt taget ett omdöme om tingets estetiska egenskaper. Detta gäller i varje fall, när man skriver fackspråk, som Gregor och Nils Paulsson. När vi till vardags säger att en stol är ful, så menar vi misslyckad. Stolen är enligt vår mening inte konstnärlig. Men detta är ju ett privat ställningstagande. För en strängare estetik kan omdömet ful i och för sig ej förvisa ett föremål ut ur konstens värld. Lika litet som omdömet skön kan visa det in i samma värld. På denna punkt skiljer sig ofta lekmanuppfattningen från vetenskapen och vardagsspråket ifrån fackspråket. Just här hade det kanske varit önskvärt med lite mera komplicerade distinktioner.

En fråga av annat slag är kanske alltför renodlat vetenskaplig men så pass intressant, att den ej bör lämnas därhän. När Gregor och Nils Paulsson beskriver den estetiska synpunkten på tingen, framför de den synnerligen viktiga och värdefulla tesen, att det estetiska betraktandet »*skiljer sig från det praktiska bruket genom att själva den praktiska handlingen aldrig kommer till stånd*». Kanske är det litet tvetydigt att införa det mindre vanliga uttrycket »estetiskt bruk» i samma skrift där man framför denna välformulerade sats. En viktigare synpunkt är emellertid att man trots allt önskar en positiv fortsättning på tesen. Den som betraktar ett föremål ur estetisk synvinkel har ju alls ingen känsla av att något annat icke kommer till stånd. Däremot vill man gärna veta vari den kontemplation består, som vi hän- ger oss åt.

Det är väl så, vid ett estetiskt betraktande, att den praktiska användningen alldeles trängs undan utav en inre känsloupplevelse. Och denna känsloupplevelse blir starkare och mera renodlad ju mera konst-

närligt det verk är, som vi betraktar. Frågan är rentav, om inte just detta estetiska återupplevande av den konstnärliga skapelsen är det enda fullödiga sätt, som människan äger att fatta tingen i hela deras räckvidd, kanske till och med deras praktiska och sociala sidor. Vi blir uppfyllda utav tingen till hela vårt väsen med känslor, som ofta är långt större och rikare, än vardagslivet kan tillåta med sin sönderrivna rytm.

En synpunkt står nästan alldeles utan kommentar i *Tingens bruk och prägel*. Det är traditionen. Nu är boken ej alls konsthistorisk, och det är sålunda icke behandling av stiltraditioner man saknar. Man saknar en behandling av traditionens värde för människan när det gäller miljöfrågorna i allmänhet. Läsaren kan lätt få den föreställningen, att nutiden – till och med fördelaktigt – skulle skilja sig från äldre tider på så sätt, att vi nu alls inte skulle ha bruk för traditioner.

Tvärtemot förhåller det sig ju så, att den äldre av författarna själv varit med att grundlägga, eller i varje fall vidareföra, de enkelhetens svenska traditioner, som har sin upprinnelse hos Carl Larsson och andra bland dennes samtida. Visst är det självklart att allting inte kan rymmas i en berömvärt liten bok. Men för den bildningsintresserade – och vilken annan publik får boken? – hade en konstruktiv kritik av den tidigare funktionalismens tid varit ovärderlig. Saken är blott alltför flyktigt berörd av Gregor och Nils Paulsson. Omkring 1930 bröt man ju alltför häftigt med traditionen för att det skulle vara möjligt för alla att följa med utan att tappa balansen.

En kritik av det gångna halvseklets ideologier hade också kunnat träffa modeföreteelsernas alltför fria spel. Även i de strängaste funktionalistkretsar har många rent löjeväckande modenycker opåtalat fått härja under sken av renlärig produktion.

Kritiken hade också hjälpt författarna till ytterligare hovsamhet gentemot de konsumentgrupper som

Nedan t. v.: Bibliotek. Världighetsmomentet dominerande. En socialt bestämd, gruppkonform konsumtionsstil, en intill ängslighet konventionell högreståndsmiljö

Nedan t. h.: Bok- och musikrum. Helt bestämt av de praktiska funktionerna. Prägel av självbestämd konsumtionsstil

ej förstår att skaffa sig vad författarna kallar en självbestämd konsumtionsstil.

Författarnas indelning av de nutida konsumtionsstilarna är inte blott riktig utan rentav skarpsinnig. Vi får väl också hoppas att de sansade ordalagen i *Tingens bruk och prägel* för alltid avskaffat de rent lymmelaktiga anfall emot intet ont anande möbelköpare som förekom i tidigare polemik om heminredningen. Ändå återstår i detta sammanhang en klarare redovisning för vem som ännu hindrar marknaden att nå bättre balans i smakfrågor. Skuldbördan måste fördelas bättre, så att producenter och mellanhänder också får en skopa med av läxan om »ivrighet» och »ängslighet».

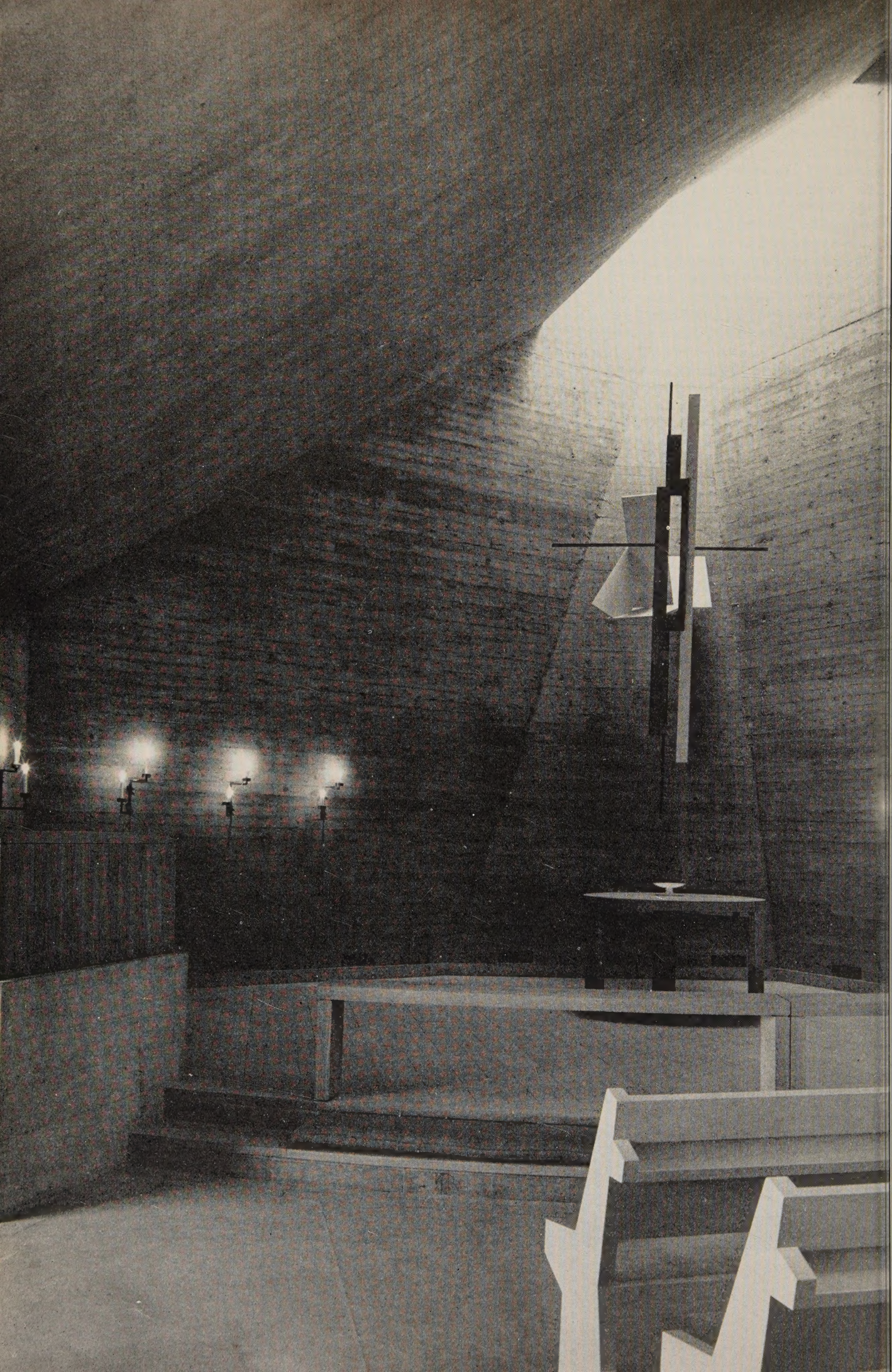
Ytterligare en sak hade författarna kunnat ge med en aldrig så kort, men generös, kritik av förspelet till nutiden och till deras bok. De hade fått tillfälle att tala om var de själva vunnit kunskap. Nu isolerar sig författarna en aning från sina källor och från sin publik och tager därmed så att säga patent på sanningen. I en så allvarlig skrift som denna hade en källredovisning varit en heder och icke på någon punkt kommit en att betvivla författarnas originalitet och goda uppsåt.

Med avsikt har jag tillspats mina kommentarer inför denna tankeväckande bok. Den är fylld av en positiv anda som ingen annan modern konstlärare. Sådana brukar ju mest innehålla den rena nihilismen i den mån de sträcker sig utöver det rena tungomålstalandet. Hur uppbyggligt är det icke då att läsa denna både koncisa och varmhjärtade kulturpredikan med dess ljusa och optimistiska grundton!

Med spänning ser man fram emot den fortsättning, eller den andra studie, som författarna utlovar, och som skall behandla byggnader och städer. Ty först deras former, inom vår miljö, kan ge avgörande svar på frågorna om rumsgestaltningens och helhetens betydelse för den moderna människan i hennes materiella omgivning.

Tingens bruk och prägel av Gregor Paulsson och Nils Paulsson. Stockholm 1956. 125 sid. Rikt illustrerad. Pris 16 kr, inb. 20 kr

KYRKAN MITT I STADEN

Av arkitekt SAR Rolf Bergh

DK 726.5 (485)

»Kyrkan mitt i staden» börjar bli ett slagord i diskussionen om kyrkobyggnad, men som många slagord har det kanske god täckning för sig, både historiskt och i dagens aktuella läge.

Vi skall inte gå för djupt i en historisk överblick av den kristna kyrkans byggnader, utan endast konstatera, att de första kyrkorna under kejsar Konstantin's tid, förlades till »heliga platser i Kristi och hans lärjungars liv» och alltså ej behövde ligga centralt i städerna. St. Paolo Fuori le Mura i Rom ligger till exempel fortfarande en bit utanför själva staden, på den plats där Paulus led martyrdöden (Nero's cirkus).

Men det blir annorlunda under missionstiden i Europa. Kyrkobyggnaden får från början en central plats i byn eller staden. Detta ligger i missionens karaktär. När den blir accepterad, blir den en central angelägenhet för alla människor.

I Chichester i England förlägges således kyrkan i vägkorset i byns centrum.

St. Maria Minor i Lund ligger likaså i den gamla stadens vägkors. Just vägkorset har nämligen i gamla tider varit den plats, där byns folk samlades, för att under bar himmel diskutera sina gemensamma angelägenheter.

I många städer har just kyrkan utgjort kristallisationspunkten för byggandet, som i staden Brahm, i södra Frankrike.

När en stad utvidgas kan det ske i etapper och vi kan som exempel på detta visa en plan av Rostock, där varje etapp förses med sin kyrka.

Kyrkan var under denna tid en viktig faktor i människornas liv och i samhällets funktion.

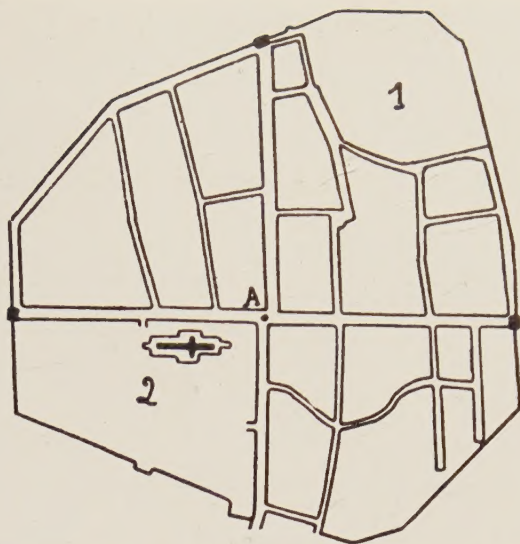
Att vi nu över huvud diskuterar kyrkans plats i våra nya städer måste bero på, att under åtskilliga år kyrkan ej varit en central angelägenhet för de flesta människor. Kyrkan har endast betytt något för några utvalda, den har blivit ett exklusivt tillskott i byggandet, och man låter ofta subtila uttryck få bestämma kyrkobyggnadens karaktär.

Masthugskyrkan i Göteborg får representera denna typ av kyrka, som en av 1900-talets allra finaste byggnadsverk.

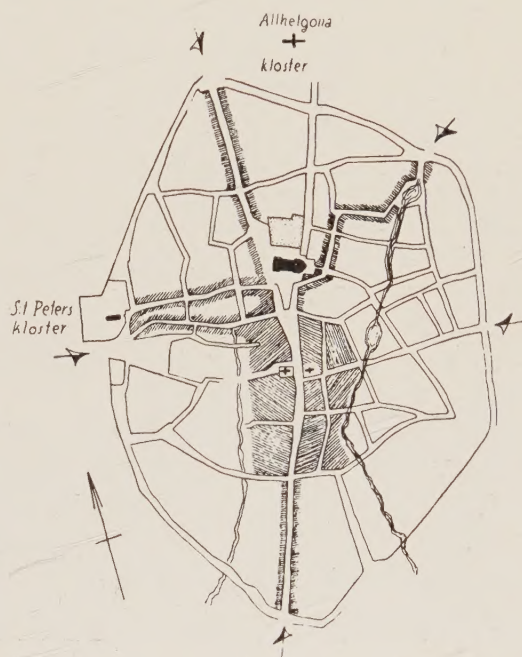
Men att diskussionen nu åter vaknat, visar att kyrkan börjar bli en realitet för allt fler människor och aktuell i bredare befolkningsskikt.

Kyrkobyggnadens ansvar

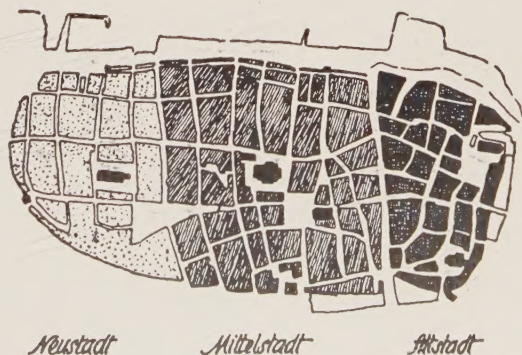
Utvecklingen visar att vi i en snar framtid skall bygga många nya kyrkor, och stort ansvar vilar på kommittéer och projektörer att rätt fatta denna uppgift: att skapa rum kring »mässan», ej blott för vår nödsituation utan ett rum som kan fylla sin uppgift även för kommande generationer.

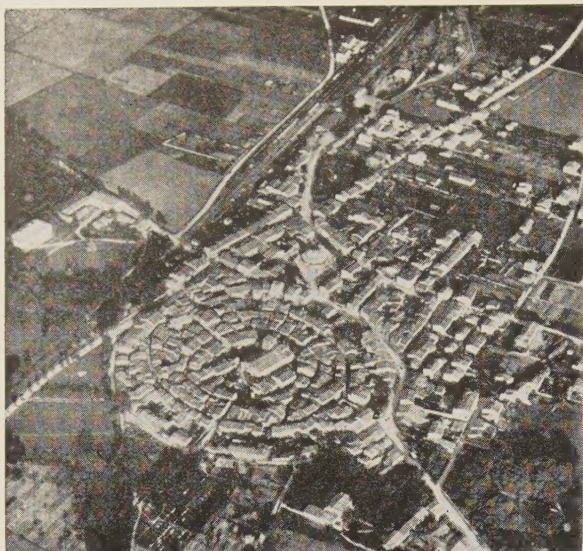
Ovan: Plan av Chichester, England

Ovan: Tidig stadsplan för Lund

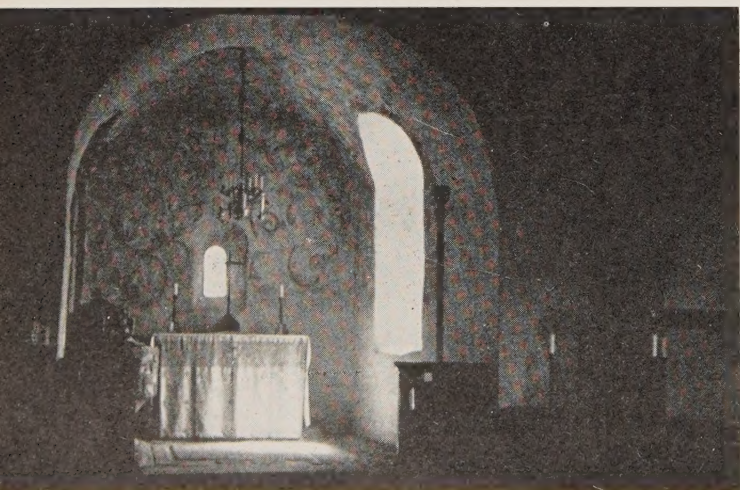
Ovan: Plan av Rostock, Tyskland

Ovan: Flygbild av Brahm i södra Frankrike
Nedan: Masthuggskyrkan i Göteborg

Nedan: Dopkoret i Västerplana kyrka, Kinnekulle

Vi skall börja med en analys av kyrkans lokalbehov samt kritiskt granska de olika lokalernas funktioner. Vi skall även visa några aktuella byggnadsprojekt och slutligen söka göra en kort sammanfattning av de viktigaste frågorna inom detta område.

Kyrkans lokalbehov

Kyrkan i dag behöver bygga gudstjänstrum, lokaler för församlingsverksamhet, samt expeditionslokaler. Dessa sista skall givetvis ligga centralt i staden vid sidan av annan förvaltning.

Församlingsarbetet utgöres av föredrag, sammankomster för kyrkliga föreningar, ungdomsverksamhet, klubbar, kurser, hobbyverksamhet m. m., med andra ord lokaler för kulturell verksamhet, där dels kyrkans egna samlas, men även en plats där kyrkan söker nya kontakter. Församlingshemmet bör ligga nära bostadsområdena, alltså ej nödvändigtvis i stadens centrum.

Gudstjänstlokaler

Själva gudstjänstrummet eller »Kyrkan» tjänar i första hand mässan, men även enskild andakt samt de kyrkliga förrättningarna: dop, konfirmation, vigsel och jordfästning.

Vad innebär mässan? Mässan uttrycker *enhets-tanken*, det enskilda får träda tillbaka för det *gemensamma*. Mina bekymmer sätts i relation till alla församlingsbors och *gemensamt* lägger vi fram dem inför altaret. I nattvarden samlas vi till *gemensam* måltid med Kristus.

Mässan uttrycker också ett *innerligt* förhållande mellan Gud och hans församling.

Innerligheten kommer till uttryck i en byggnad genom en fin och kärleksfull behandling av detaljer. Dessa två begrepp, enhet och innerlighet, ger, tycker jag, några klara linjer när det gäller att forma ett gudstjänstrum.

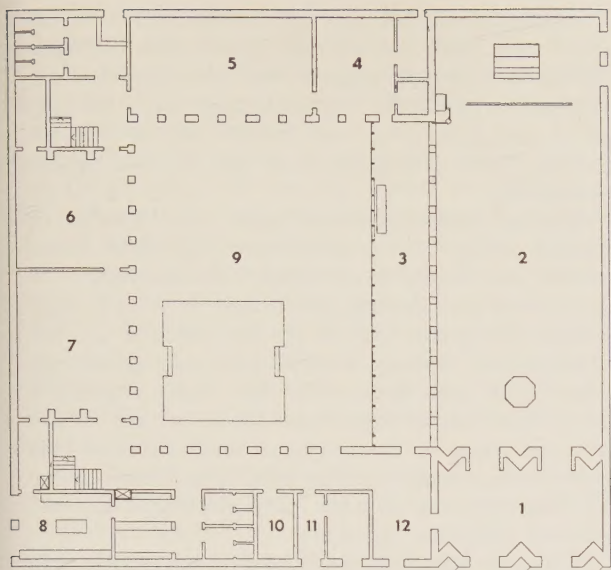
För enskild andakt fordras avskildhet och ro, men den som söker kyrkan för enskild andakt vill också redan utifrån få en klar bild av att här inträder han i ett lugnt avskilt rum.

De kyrkliga förrättningarna, som nu mer och mer sprids ut i specialbyggda lokaler: dop-, vigsel-, konfirmandrum och framför allt krematoriesalar, bör i större utsträckning återföras till kyrkan. Dopet bör ske i kyrkan, då kyrkolokalerna numera alltid hålles varma.

Att vigas i kyrkan kan vara en mycket dyrbar men vacker uppvisningsfest. Det kan emellertid även ske enkelt och ändå ge ett vackert minne.

Särskilt felaktiga är väl krematorieanläggningarnas stora och oerhört påkostade ceremonirum, med en möblering som mer koncentrerar sig kring den döde än mot altaret.

Denna »döds kult» verkar osund: är det inte inför altaret och *mot* altaret vi tar avsked av vår döde anhörige? Krematorier är nödvändiga i det moderna samhället men jordfästningen bör ske inför altaret i kyrkan. Även för en icke aktivt religiöst intresserad, måste det framstå som naturligt och vackert att högtider, som ofta djupt ingriper i människans innersta, såsom dop, vigsel och jordfästning knytes till en och samma kulturbyggnad: församlingskyrkan.

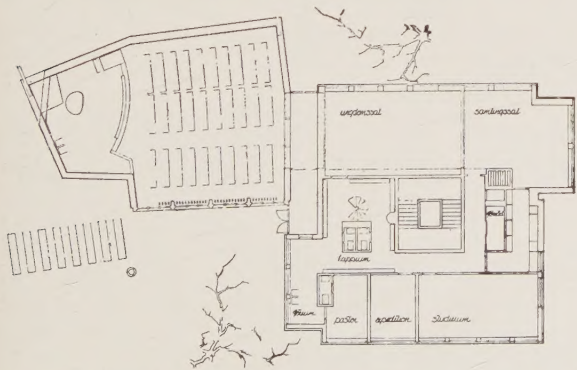
En kyrka som tjänar mässan, och mer och mer återfår dessa kyrkliga förrättningar har en central funktion i samhället, på ett plan som alla kan förstå. För att fylla dessa uppgifter skall kyrkan vara *ett avskilt kultrum och dess plats i samhället är given: nära centrum.*

Vi skall nu se på några aktuella kyrkoprojekt. I Vällingby planeras och bygges två kyrkor invänd centrum, en stadskyrka och en frikyrka.

Arkitekt Peter Celsing ritat statskyrkan. Denna får en sluten gruppering kring en lugn gård, en kontrast mot torgets öppna utåtriktade karaktär. Det blir en lugn och samlad byggnadsvolym bland höghusens våldsamma kraftlinjer.

Kyrksalen ligger avskild. Rummet är relativt stort och en viss rörlighet i möblering erhålles vid den avskilda dopplatsen, som skär av rummet på ett mycket enkelt och vackert sätt. I ett sådant relativt stort rum känner en liten skara åhörare ändå intimitet och ro.

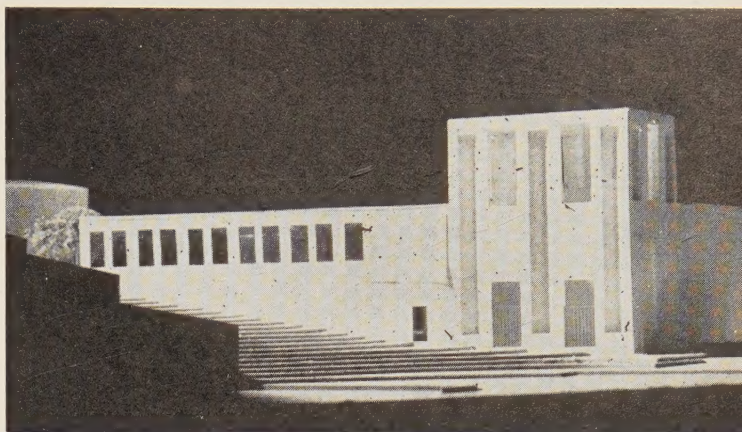
Arkitekt Carl Nyrén har ritat frikyrkan. Dess karaktäristiska kub bildar, på ett annat sätt än Celsings kyrka, en kontrast till punkthusens dominans. Kyrkorummet tecknar sig utåt välgörande klart.

Ovan: Frikyrkan i Vällingby. Plan. Arkitekt Carl Nyrén. Skala 1:500. Ungdomssalen kan medelst två vickväggar slås ihop med kyrksalen

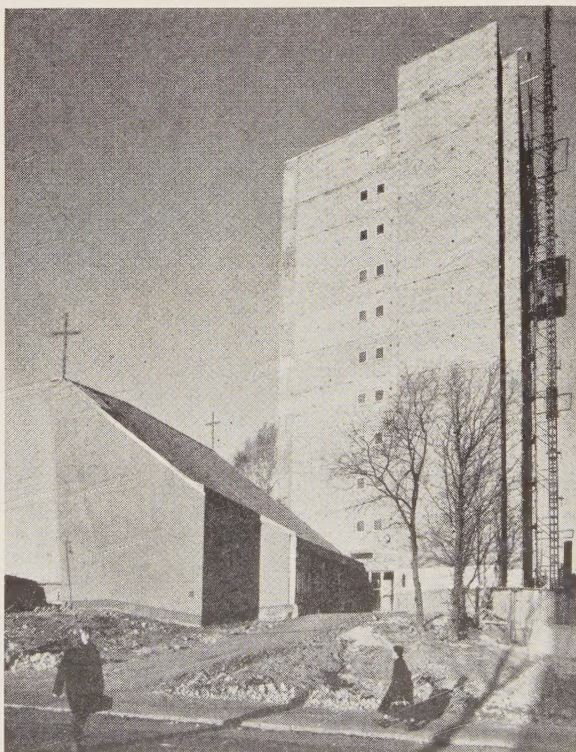
T. h: Exteriör av kyrkan. Interiör av kyrkan, se helsidesbilden på sid 28

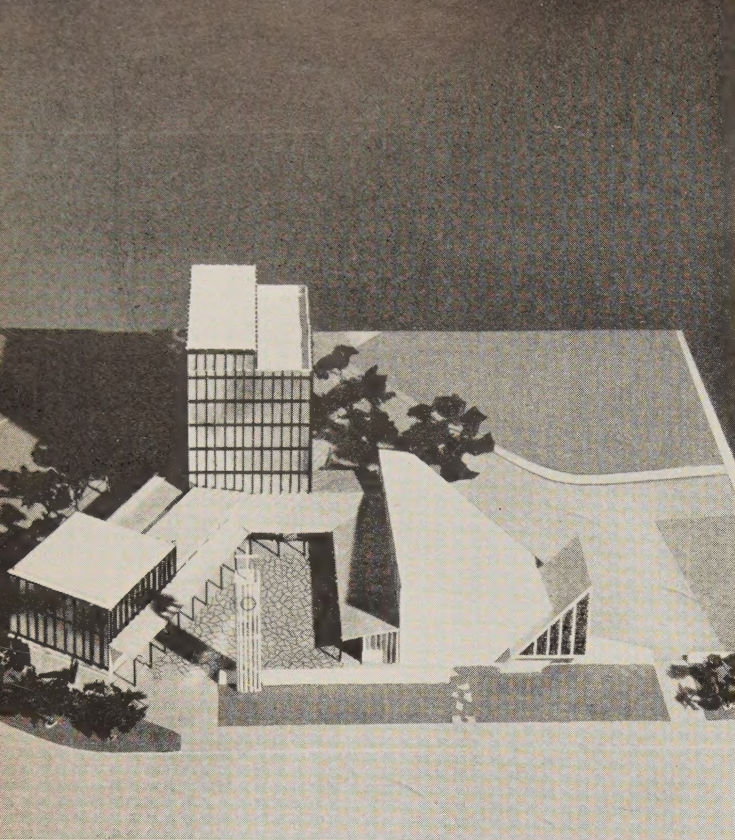
I mitten t. h: Vällingby centrum. Foto: Lennart af Petersens

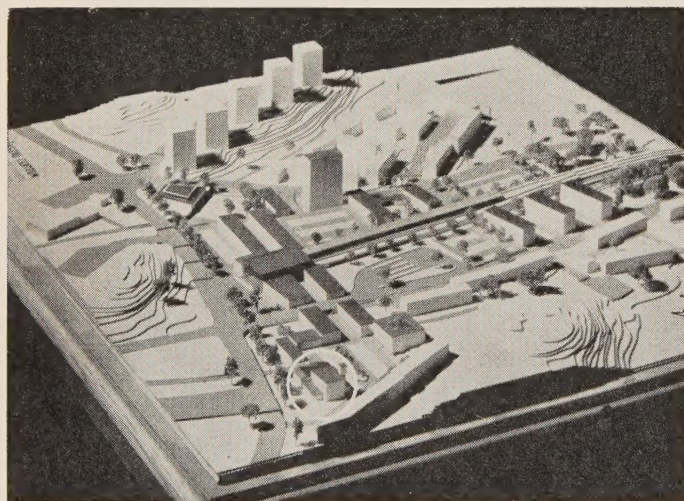
Ovan: Modellfotografi av Vällingby statskyrka. Arkitekt Peter Celsing

T. v: Plan. Skala 1:500. 1. klocktorn 2. kyrksal 3. sidoskepp 4. sakristia 5. konfirmationssal 6. ungdomslokal 7. sysal 8. kök 9. inre gård 10. stolförråd 11. diakonissa 12. entré

Ovan: Bromma frikyrka. Arkitekt Örjan Lünings. Kyrksalen till höger på bilden med korfönstret mot den stora trafikleden

Arkitekt Örjan Lünings ritar en frikyrka i Bromma, intill den stora trafikleden Stockholm-Vällingby. Denna kyrka bygges samman med ett kontorshus, något som är regel för frikyrkobyggen. Man kringgår på så sätt kyrkvoten och överför den till bostadskvoten. Detta sätt borde även kunna tjäna mindre statskyrkor.

Lünings kyrka, med sitt ranka torn, bör bli ett vackert inslag i det relativt öppna landskapet. Koret vänder sig med ett stort fönster mot trafikleden vilket bör ge viss »kyrklig ljusreklam» bland alla merkantila ljusskyltar. Det är ett fint studerat projekt.

Högdalens centrum utanför Stockholm planerades från början utan kyrka. När det senare upptäcktes av de kyrkliga myndigheterna, visade det sig mycket svårt att infoga en kyrkobyggnad invid centrum. Man prövade flera tomter och nu ritas kyrkan i ena hörnet av torget (kyrkan inringad på stadsplanen) där tidigare ett affärshus planerats.

Uppgiften försvåras av att tomten lutar starkt från trafikleden ned mot torget. Arbetet förenklas ej heller av det späckade och nästan överarbetare programmet.

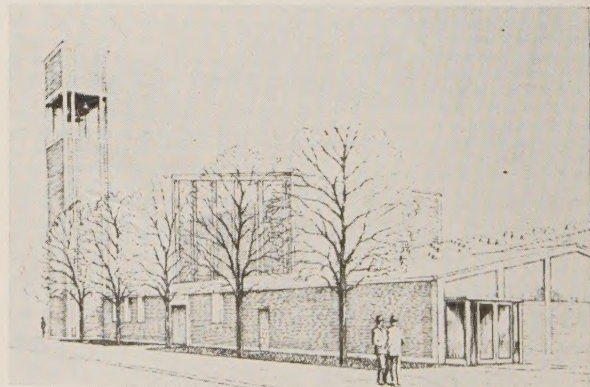
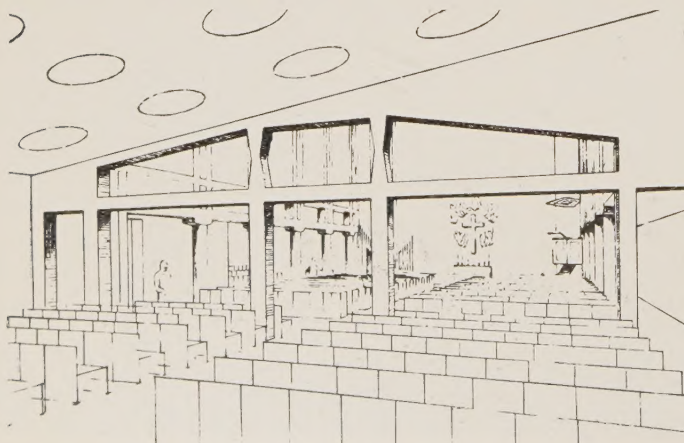
Just beträffande program för kyrkobyggnader märker man stor osäkerhet och oenighet inom kyrkan. Varför måste ex.vis kaffekök läggas invid kyrksalar? Var finns liturgisk täckning för kaffedrickning i kyrksalen? Den som rest utomlands och besökt kyrkor, har säkert också erfarit den olust man känner att i en kyrksal mötas av kaffedoft. En annan dunkel punkt i programmen är vikväggarna. Det ser bra och enkelt ut på en ritning att avdela 2 salar med en vikvägg. Men här måste man göra klart för sig att en vikvägg endast avskiljer visuellt, ej akustiskt. För att 2 salar skall kunna utnyttjas samtidigt, fordras en mycket dyrbarare anordning. Man behöver exempelvis 2 st. vikväggar klädda med ljudisolerande plattor, av typ »Sesam-vägg» med spec. tätning nedtill, samt 2 tunga ridåer, för att få godtagbar akustisk avskildhet, obs! godtagbar. En sådan anordning kostar i dag i Stockholm ca 20–25 000 kr för en öppning på 4 x 8 m. För dessa pengar kan man bygga ett mindre, fristående kapell.

Ett gott samarbete mellan stadsplanerare och kyrk-

I mitten t. v.: Modellfotografi av stadsplan för Fruängen utanför Stockholm. Kyrkan inringad. Stadsplanen är uppgjord av arkitekt Carl-Eddie Lund och kyrkan är ritad av arkitekt Sven Hesselgren

T. v.: Interiör av Fruängens kyrka. Bakom ramverket i bildens mitt löper »lyftväggen»

Nedan: Perspektiv av kyrkan

arkitekt visar dessa två andra projekt, det ena från Fruängen utanför Stockholm av arkitekt Carl-Eddie Lund och arkitekt Sven Hesselgren, samt Biskopsgården vid Göteborg av professor Helge Zimdal och arkitekt Johannes Olivegren.

Fruängens kyrka har ett lugnt läge, något avskilt, men ändå nära intill centrum. Tornet har god karaktär. Däremot framkommer det felaktiga programmet i den stora lyftbara väggen, som avskiljer kyrkan och församlingshemmets sal. Detta överraskningsmoment i en kyrksal verkar onaturligt samtidigt som det är våldsamt kostsamt. För samma pris som denna lyftvägg bör man kunna bygga sin kyrksal något större, och genom förständig möblering bör församlingen ändå få en kyrka som fungerar för stora och små gudstjänster.

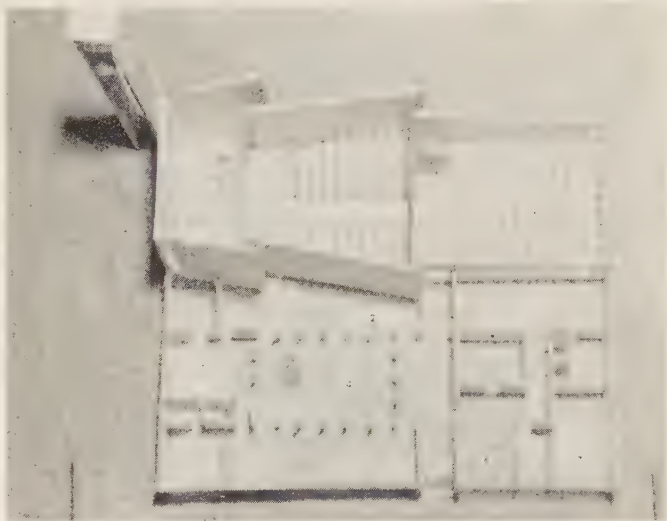
En synnerligen vacker gruppering är, enligt mitt förmenande, stadsplanen för Biskopsgården utanför Göteborg. Kyrkan placeras i den svepande stadslinjens centrum, direkt invid gatustråk och nära torget. Här är alla kyrkans lokaler sammanbyggda till ett helt kvarter. Kanske är det litet för långa processionsvägar för att nå kyrksalen.

Vid den nyligen avgjorda tävlingen om Farsta kyrka framkom två likvärdiga förslag, som på ett intressant sätt belyser problemet om kyrkans förläggning. Tomten består av en kulle och vid sidan en i gatornas nivå liggande planmark.

Förslaget »Högkyrka» lägger sin kyrka högst på kullen, och den gör en mäktig anblick utifrån landskapet. Församlingshemmet ligger vid sidan och gränsar in en vacker »bergsgård». Kyrkoplanen visar ännu en lugn gård kring vilken två kyrksalar ligga. Genom vinkelställningen av de båda salarna förloras kyrkorummets enhet, det blir i stället två rum; liksom loger riktade mot en scen.

Det andra förslaget »tretal» ligger nere vid gatorna. Församlingshemmet avgränsar en förgård. Entrén till kyrkan är mycket vacker. Kyrkan har en fint avvägd karaktär. Kyrksalen uppdelas i två mindre rum bak-

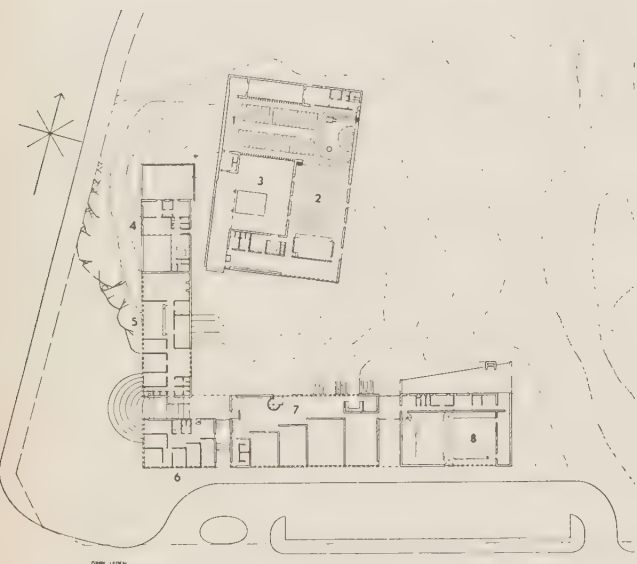
Nedan: Modellfotografi av Högdalens centrum utanför Stockholm. Kyrkan inringad

Överst: Stadsplan av området Biskopsgården utanför Göteborg. Kyrkan strax söder om centrumlängorna. Stadsplanen är uppgjörd av professor Helge Zimdal och kyrkan är ritad av arkitekt Johannes Olivegren

Ovan: Modellfotografi av kyrkan i Biskopsgården. 1. kyrksal, avskiljes med två vikkväggar en i vart »veck» av kyrkan 2. församlingssal 3. rum för enskild andakt 4. inre gård 5. undomsloualer 6. pastorsexpedition 7. rum för kyrkoherde

Överst: Farsta kyrka. Tävlingsförslag »Högkyrka» av arkitekterna Hans Borgström och Bengt Lindroos. Vy från tillfartsvägen

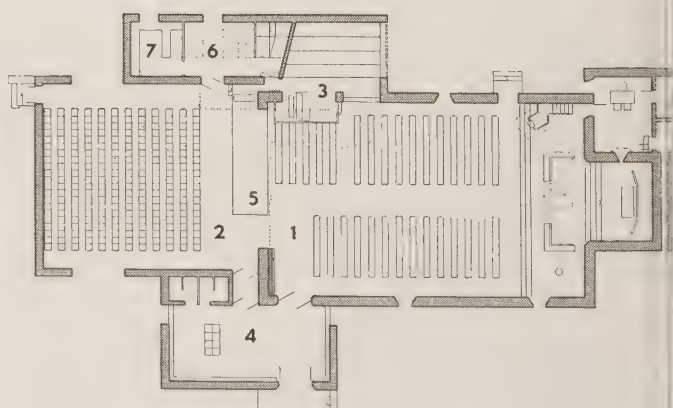
Därunder: Plan. Skala 1 : 1 600. 1. kyrksal 2. församlingssal 3. inre gård 4. bostad 5. pastorsexp. och mottagn. 6. klubblokaler 7 och 8. samlingslokaler

Överst: Farsta kyrka. Tävlingsförslag »trelat» av professor Sven Ivar Lind. Vy från entrén

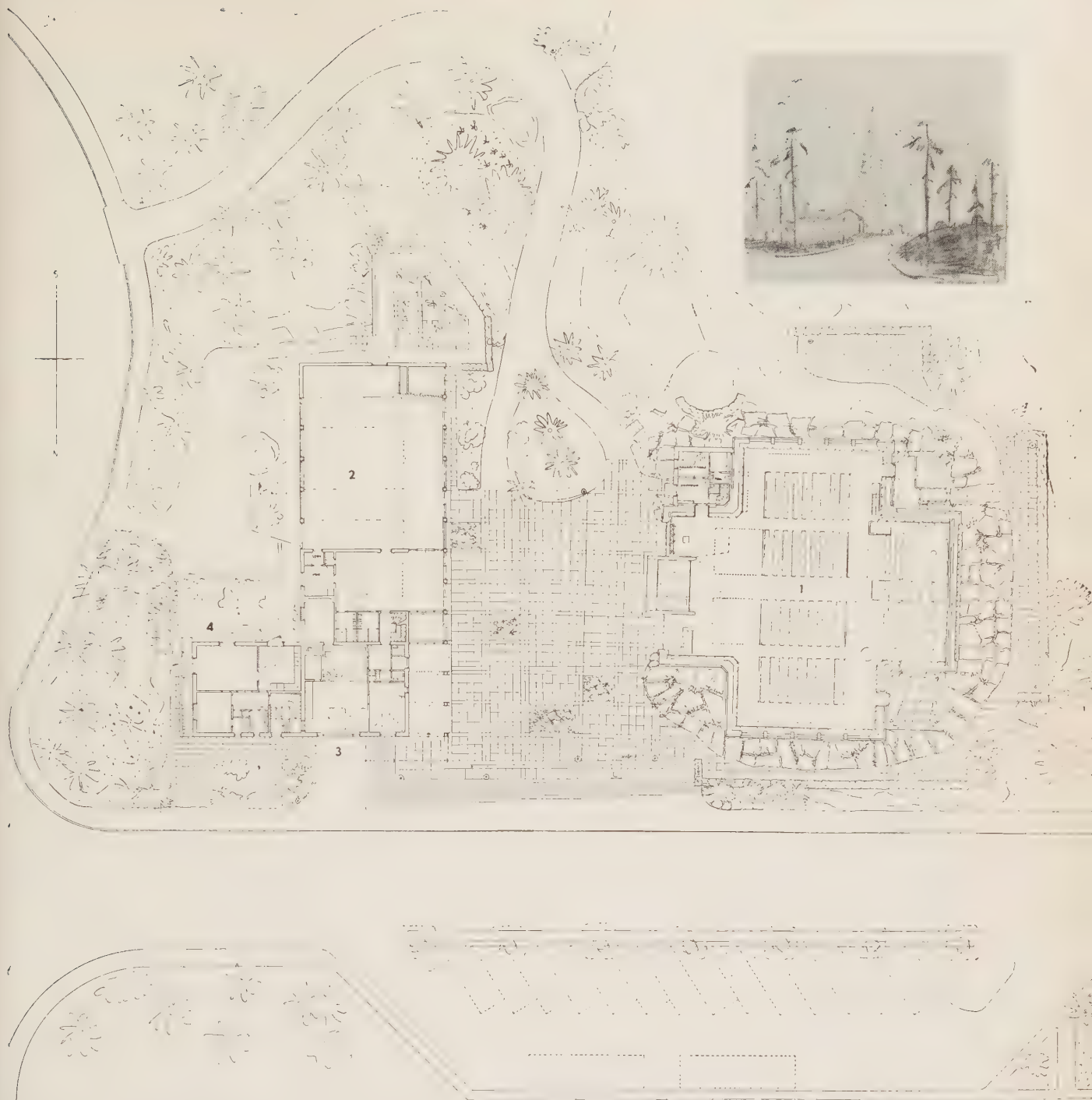
Därunder: Situationsplan. Skala 1 : 3 000. 1. kyrka, samlingslokal I 2. klockstapel 3. ungdoms- och klubblokaler, mindre samlingslokaler 4. samlingslokal II, pastorsexpedition

Nedan: Plan av kyrkan. Skala 1 : 500. 1. kyrksal 2. samlingslokal 3. kör 4. kapprum 5. höj- och sänkbar scen 6. möbelförråd 7. kaffekök

T. v: Lidingö kyrka. Tävlingsförslag av arkitekterna Märten Larsson och Anders William-Olsson, medarbetare trädgårdsarkitekt Sylvia Gibson. Plan. Skala 1 : 1 000. 1. kyrksal 2. klockstapel 3. församlingssal, arbetsrum 4. pastorsexpedition, rum för kyrkoherde etc. 5. bostäder

Därovanför: Fasad mot söder. Skala 1 : 1 000

Oxelösunds kyrka. Arkitekt Rolf Bergh. Plan. Skala 1 : 500. 1. kyrksal. Ovanför huvudentrén en »illkyrka» 2. församlingshem, med sal och galleri. Utgång från salen till en örtagård i söder 3. pastorexpedition 4. vaktmästarebostad med trädgård. I källarvåningen panncentral för hela anläggningen

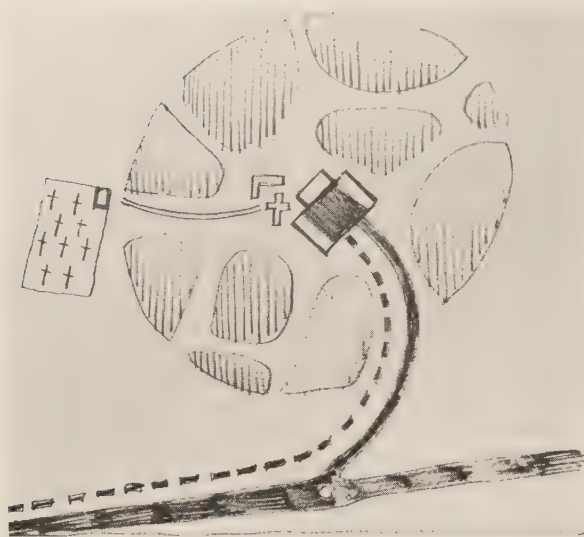
om varandra; ett riktigt grepp, då här kyrkans enhet hela tiden bibehålles. Onödiga attribut i kyrksalen är vikväggen, det mekaniska podiet, samt kaffeköket. Denna lösning av kyrkoproblemet visar en linje framåt.

Till slut några bilder från kyrkan i Oxelösund, som är under uppförande.

Oxelösund är ett nybyggt skärgårdssamhälle vid Östersjön. Kyrkan ligger på en knalle, som reser sig över »Järnvägstorget», men i plan med en stor del av staden och granne till Folkets hus. Kyrka och församlingshem bildar en gård, öppen mot norr mot en

lugn gata, och mot söder i kontakt med skärgårds-klippor och havet. Kyrkrummet tecknar sig klart utåt. Kyrksalen har plats för 300 personer i fasta bänkar men kan utökas till 550 platser genom en enkel om-möblering. Bilokalerna till kyrksalen utgöres av en helt avskild sakristia, innanför en skrudkammare, utformad till ett galleri, en brudkammare med rymligt toaletterum, som även kan tjäna som väntrum för för-äldrar med barn, före dop, samt slutligen ett litet öppet kapell som skall tjäna enskild andakt, konfirmand-läsning, dop m. m.

Ej långt från kyrkan ligger professor Gunnar Asp-

Idéplan för en drabantstad

lunds nya bårhus och kyrkogård, varför det ej ansågs lämpligt förse kyrkan med särskilt bårhus.

Församlingshemmet inrymmer även expeditionslokaler, vaktmästarbostad, panncentral m. m.

Sammanfattning

1. *Tomtmark.* Kyrkan bör ligga i centrum av ett samhälle, varför tomtmark måste reserveras på ett tidigt stadium i stadsplanerarnas arbete. Ett kyrkligt organ med möjlighet till överblick bör följa aktuella planarbeten inom resp. stift, i tid *anmäla* tomtbehov och i tid låta utreda om tomten lämpar sig för en kyrka. Genom upplysning bör planförfattare få klart för sig att varje samhälle av en viss storlek behöver tomt för en kyrka av lämplig storlek.

2. *Kyrkans läge.* Kyrkan bör ligga i ett samhälles centrum. Detta gör att den ej kan ligga intill kyrko-

gård. Av sanitära skäl måste dessa senare nämligen alltid förläggas separat och utanför själva byggnadsområdena. Till kyrkogårdar av en viss storlek hör givetvis krematorier, men då kyrkan bör överta själva jordfästningen kan krematoriernas mycket påkostade ceremonirum slopas och ersättas med enkla, värddiga inlämningsrum. En stor del av kyrkokvoten för krematorier kommer då kyrkan tillgodo, vilket måste vara en riktig utveckling.

På bilden till vänster visas hur kyrkan eventuellt kan förläggas. Invid centrum men i ett promenadstråk. Jämför planen av Biskopsgården. Man kan lätt nå kyrkan från torget, och man kan ostört promenera dit genom parkstråket, liksom till skolor och många andra allmänna byggnader i samhället. Genom parkstråket leder en mindre trafikerad led ut till kyrkogården och krematoriet.

3. *Kyrkbyggnaden.* För att kyrkan bekvämt skall kunna fylla funktionen för kyrkliga förrättningar måste den förse med vissa bilokaler, som en brudkammare som även kan betjäna mödrar med barn vid dop, helt avskild sakristia med separat klädkammare, bårkällare eller enkelt bårhus i anslutning till koret, där kistor kan förvaras före jordfästning och eventuellt avlämnas efter jordfästning.

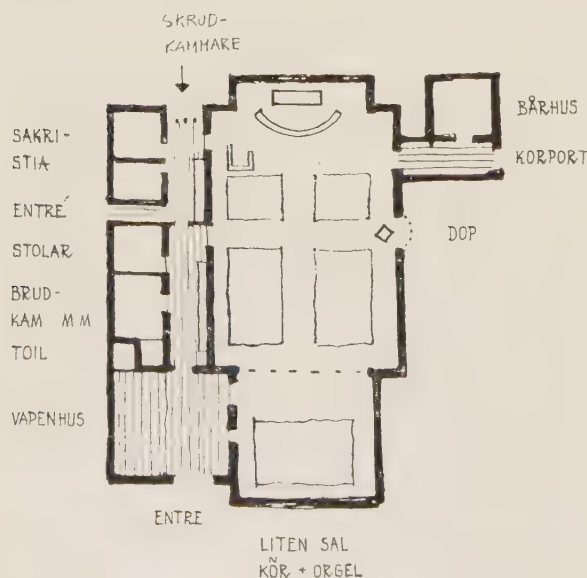
4. *Kyrksalens utformning.* Man kan diskutera om kyrkan skall uppdelas i två eller flera mindre rum, som lätt kan slås samman vid behov, eller om kyrksalen skall vara ett rum och då ges större mått. Vi har diskuterat de dyrbara rörliga vikkväggarna, samt överraskningsmomentet, som talar *mot* en uppdelning. Många anser dock att ett stort kyrkrum verkar så ödsligt, om blott några få samlas. Men är inte detta en reaktion mot en viss kyrkbyggnadsepok, den under slutet av 1800-talet? Ett stort rum behöver ej alls verka ödsligt, det beror på kyrkarkitektens förmåga att lösa sitt rum och möbleringen. Pantheon i Rom med sina enorma mått, 43 m högt, anses allmänt som ett intimt rum. En jämförelse mellan Kungsholms och Katarina nyrestaureerade kyrkor i Stockholm visar, hur en genomtänkt möblering och belysning kan ge ett stort rum intim karaktär och en schablonmässig inredning ge motsatt effekt.

Som jag ser saken är problemet för arkitekten när han skall bygga en kyrka inte ett mer eller mindre lyckat pusslande med rumsenheter och komplicerade rumssammanhang, utan det är att *skapa ett rum*. Här ligger problemet: Det gäller att lösa proportioner, ljus och detaljer. Det räcker inte att göra vackra ritningar, utan framför allt att med hantverkare omsätta dessa till verklighet, att ta hänsyn till utförandet och omsmälta det till en ny helhet. Detaljerna skall underordna sig helheten, men allt skall samverka och uttrycka ett äkta, *innerligt* förhållande till tingen, oberoende vilket material eller vilken metod man väljer. Detta är i första hand kyrkarkitektens uppgift.

Dessa kyrksalens problem gäller i lika hög grad restaureringen av äldre kyrkor. Utan att fördärva en gammal kyrkas antikvariska värde, kan och skall man med enkla medel uttrycka vår tids kyrkliga funktionella krav i rummet.

Denna rent funktionella målsättning har just i vår tid vuxit så starkt att den borde behandlas i en särskild artikel.

Idéplan för en kyrka

15 UPPSALA- ARKITEKTER

Vid öppnandet av utställningen »15 Uppsalaarkitekter» framkastades påståendet att arkitekterna skulle vara illa lottade jämfört med målare och skulptörer när det gällde att utställa sina verk. Skisser och ritningar kan endast ge en ofullständig och inte alltid lättillgänglig bild av det färdiga byggnadsverket och det är egentligen detta som skall bedömas.

Det kan man naturligtvis säga, om man nu verkligen finner det rimligt att på det sättet jämföra arkitektur med måleri och skulptur, och anser att den traditionella utställningsformen är naturlig även för arkitektur. Men man skulle hellre vilja framhålla en omständighet som har en nästan motsatt innebörd. Det är den att de flesta arkitekter kan arbeta lyckligt obekymrade om de allvarliga kontaktsvårigheter med publiken som målare och skulptörer har att kämpa med så snart de lämnar ett traditionellt uttrycksätt. Och denna brist på kontakt och reell förståelse har inte nämnvärt minskat till följd av kons- tens »popularisering» genom publikorganisationer och utställningsväsendets expansion.

Den moderna arkitekturen har däremot accepterats i Sverige i sådan utsträckning att mothuggen hellre uppfattas som stimulans än som svårigheter. En lättillgänglig måttfullhet utmärker otvivelaktigt dagens arkitektur. Det är tyvärr bara omöjligt att längre avvisa tanken att detta inte har så mycket att göra med mognadens måttfullhet utan långt mer med medelmåttighet. Medelmåttigheten låter sig alltid lätt fattas.

Illu lottad är däremot fortfarande arkitekturen i dagspressen. Inte vad utrymmet beträffar, husbygge är populärt stoff, men om man ställer krav på vederhöftighet. Medan måleriet och skulpturen och alla tänkbara bildande och vittra konster utlägges av högt kvalificerade krafter, finns inom hela dagspressen endast några få kompetenta arkitekturkritiker, vilka dessutom endast sällan hör av sig. Det som nu faktiskt finns att läsa härrör huvudsakligen från politiker som jobbar i bostadsfrågan, osakkunniga sakrevisor och drömköksbyllor. De försök som gjorts att få arkitekterna att själva medverka i dagspressen har inte resulterat i mycket.

Vad var nu uppsalautställningens syfte och ärende? Anmälaren förhörde sig icke om det i den tron att själva utställningen skulle meddela detta tydligt nog. Det gjorde den nu inte. Och därför får man väl anta att utställningen var ett uttryck för ett kontaktbehov

DK 061.4 (485):72.00

så där i största allmänhet med en publik, som med tanke på det relativt svårtillgängliga materialet förut- sattes vara en aning initierad. Den opretentiösa ut- ställningen var inte överväldigande till omfånget, men det utställda materialet omfattade praktiskt taget allt som har med arkitektens dagliga arbete att göra – skisser, ritningar av alla slag, modeller, stadsplaner, generalplaner och även exempel på möbler och konst- hantverk. T. o. m. en inbunden omgång entreprenad- handlingar kunde besökarna få fingra på och bläddra i om de hade lust, men det hade väl inte många. Med ett sådant material göres ingen slagkraftig propa- ganda, men det behöver ju inte vara till nackdel för publiken. Envar har väl upplevt den osvrade diverseutställningens behag men skyndat förbi det beräknade arrangemanget.

Någon utställningsjury förekom inte i detta fall, utan deltagarna fick själva välja sina bidrag. Detta resulterade naturligtvis i en kvalitativt mycket ojämn utställning, där några verk var av hög klass, flertalet lyckligtvis av god standard, men åtskilliga ointressanta och svaga. De anspråkslösa utställningsarrange- mängen avböjde emellertid alltför kritiska invänd- ningar.

Det väsentliga kvarstod att här kunde den sam- hällsintresserade besökaren följa arkitektarbetet i alla dess faser på olika områden och samtidigt få en överblick över vad som händer på byggnadsområdet i Uppsala just nu och vad som kommer att hända inom den närmaste framtiden. Och för de utställande arkitekterna gavs ett säkerligen värdefullt tillfälle till jämförelser, diskussioner och självprövning.

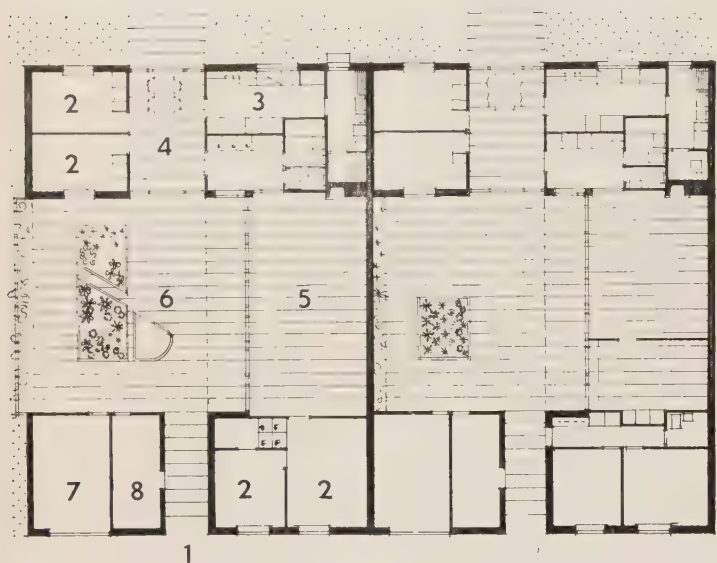
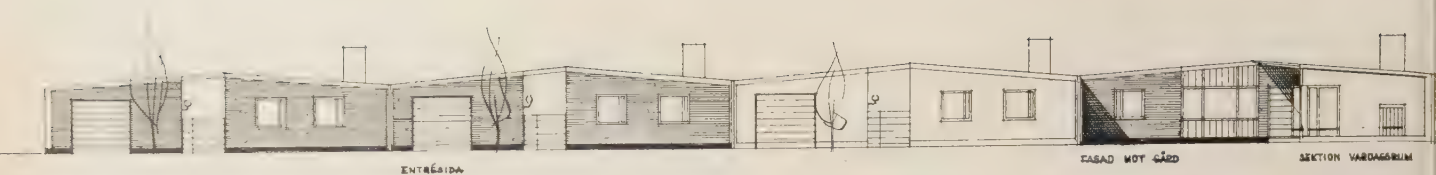
Någon individuell granskning skall här inte göras, utan de följande sidorna får visa ett litet urval av vad som utställdes, ett urval grundat på vad som råkade intressera anmälaren och, inte minst, var möjligt att reproducera i befintligt skick.

Erik Thelaus

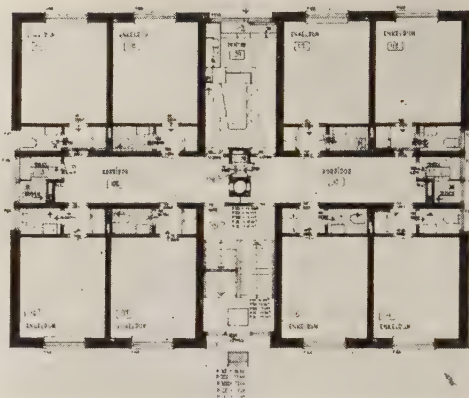
I utställningen deltog följande arkitekter:

Sverker Erichs
Sten Hummel-Gumælius
Viktor Göransson
Ulla Hansen-Campbell
Sven Jonsson
Bengt Kocken
Per Olof Lefvert
Hans Matell

Carl-Eric Nohldén
Tage Rosenlind
Hans Skoglund
Erik Thord
Gösta Wikforss
Elsa Sundling (inbjuden)
Jean Michon-Bordes (inbjuden)

Arkitekt Gösta Wikforss: Idéskiss till flexibelt envånings atriumhus. 1956. Fasad, sektion och plan. Skala 1 : 300. 1. entré 2. sovrums 3. kök 4. matrum 5. vardagsrum 6. gård 7. garage 8. förråd

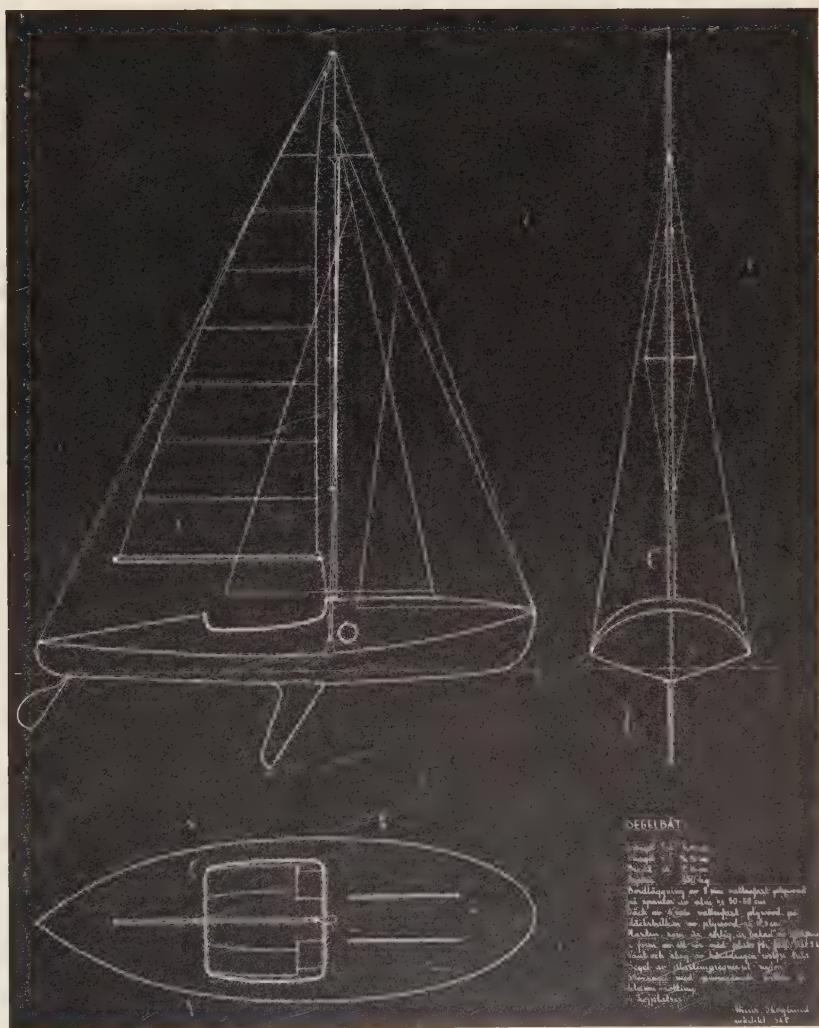
Arkitekt Sven Jonsson: Studentbostadshus för Norrlands Nation, Uppsala. Under byggnad. Plan. Skala 1 : 300

Arkitekt Per Olof Lefvert: Villa för konstnär S. Ekengren, Järvsö. Projekterad 1955 i samarbete med ägaren

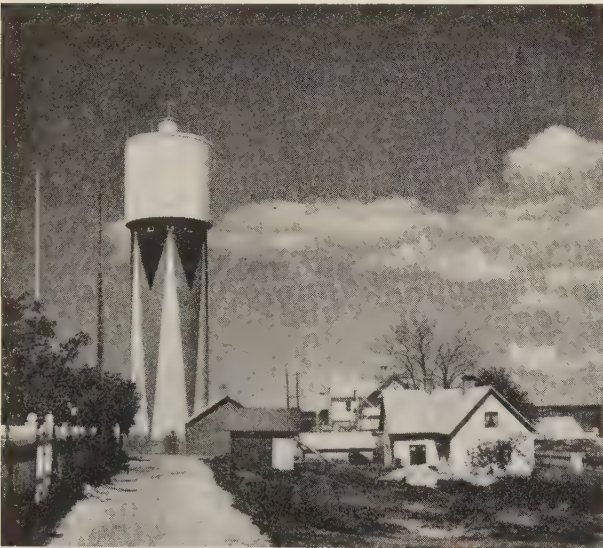
Arkitekt Hans Matell: Collage. Avsedd för fondvägg (5 x 10 m) i en entréhall. Väggen tänkes utförd i svart, vit och två nyanser grå brädriven och syratvättad puts. 1953

Arkitekt Hans Skoglund: Segelbåt ritad och byggd 1948

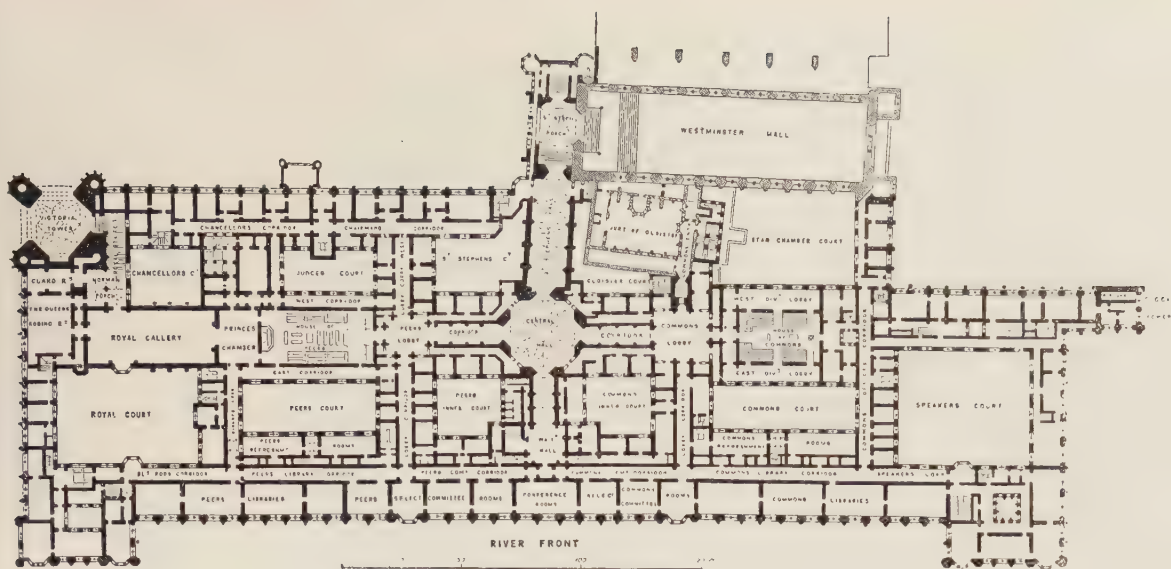
Arkitekt Viking Göransson: Ålderdomshem i Bälinge 1955. Medhjälpare arkitekt Carl-Eric Nohldén. Gården med fontän.

Arkitekt Ulla Hansen-Campbell: Färgsättning av vattentorn i Slite, Gotland. 1955

Arkitekt Sten Hummel-Gumælius: Pensionärshem i Enköping. Byggt 1954—55

Stilarkitektur och järnkonstruktion

Av fil. lic. Elisabet Stavenow

DK 72.035 (410): 693.8

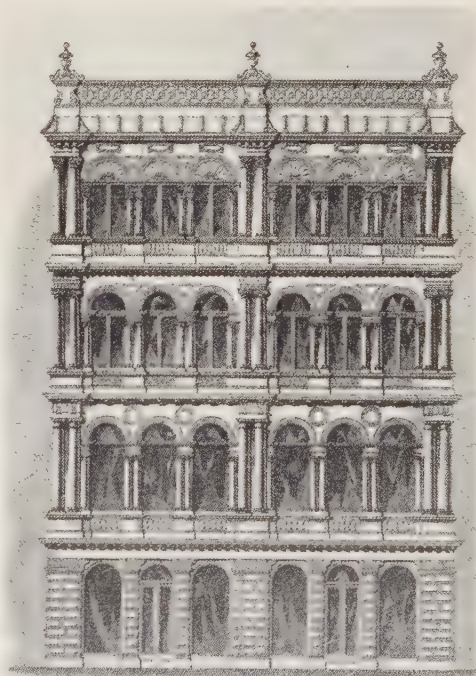
Ingenstädes har väl arkitekturen tagit sig så många skiftande formuttryck som i drottning Victorias England. Nygotik, nyklassicism av både grekiskt och romerskt ursprung, italiensk renässans, tudorstil och ingenjörarkitektur finns sida vid sida i ett svåröverskådligt virrvarr. Att finna reglerna för hur dessa stilar användes blir arkitekturhistorikerns uppgift.

I den ganska ringa litteratur som behandlar periodens arkitekturhistoria har man tagit fasta på »the battle of styles», striden mellan stilarna. Att man gjort det är ingen tillfällighet. Arkitekturen var nämligen då en betydligt mer omdebatterad faktor i kulturlivet än den nu är. Debattinläggen hade oftast en polemisk form, där argumenteringen mot det man ansåg förkastligt var betydligt grundligare än försvaret av egna ställningstaganden. Detta har gjort att arkitekturhistorien skildrats såsom en strid mellan motsatser: mellan gotisk stil, som uppfattades som kristen, och klassicism, som uppfattades som hednisk, mellan utländskt och inhemskt, mellan kopister och nydanare etc. Att urskilja det relevanta i denna debatt hör inte till det lättaste, ty snart sagt varje påstående motiveras med diametralt motsatta argument. Därför kan en bild byggd på dessa utsagor lätt bli missvisande och godtycklig.

Ett annat sätt att angripa problemen har demonstrerats i en tämligen nyutkommen bok om tidig-viktorsiansk arkitektur, *Early Victorian Architecture in Britain*. Författaren är en amerikan, professor Henry-Russell Hitchcock, känd bl. a. för sina studier om Frank Lloyd Wright. Han har tagit fasta på byggnadernas funktion och konstruktion, velat visa hur äldre byggnadstyper förändras på grund av nya kon-

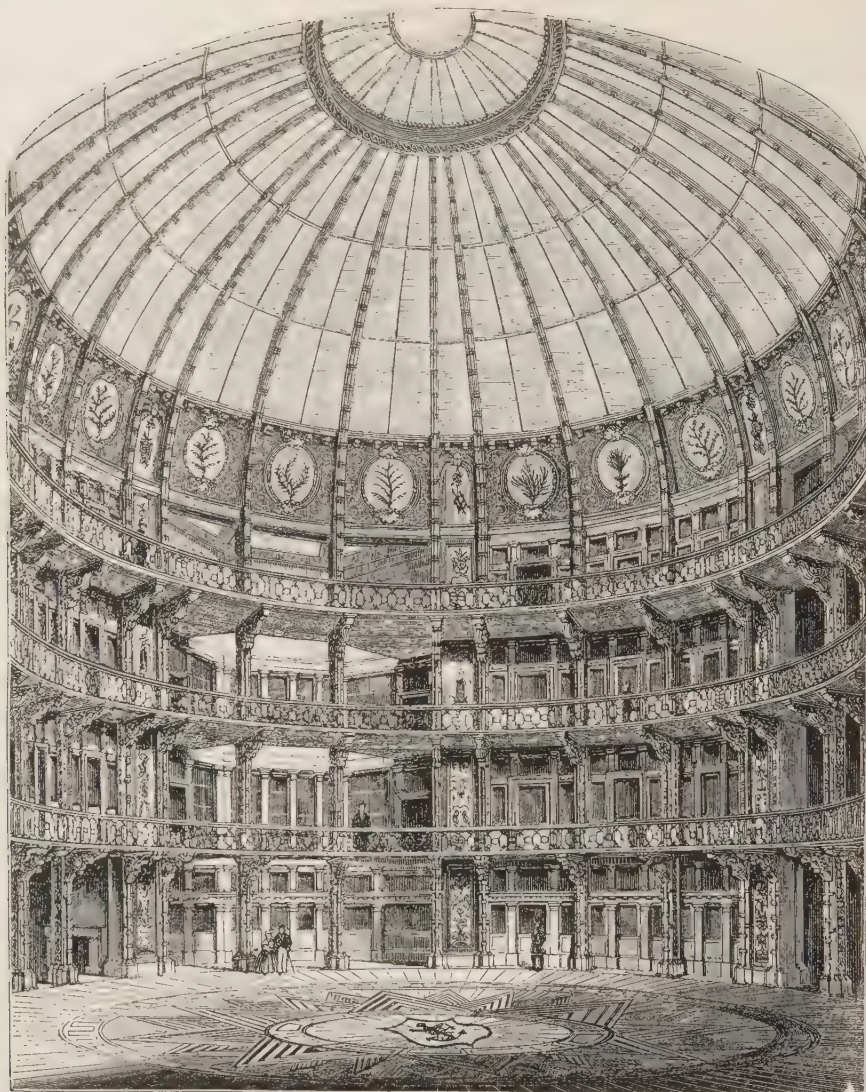
struktioner, och hur nya ändamål antingen söker sig till hävdvunna former eller till radikalt nya. De tekniska framsteg, som mest förändrar byggnadskonsten vid denna tid är givetvis de nya gjutjärnskonstruktionerna, som tillåter ett helt nytt proportionssystem. Genom att inte renodla de olika stilarna var för sig utan dela upp byggnadsgrupperna efter deras ändamål och i några enkla tidsgrupper kan man få en ganska överskådlig bild av de uttrycksmöjligheter, som samtidigt stod till buds för ett och samma ändamål.

Tidig-viktorsiansk är kanske en diffus tidsbegränsning, men den lämpar sig rätt väl för arkitekturhisto-

Vinjetten: Plan till parlamentshuset. Planen är akademiskt regelbunden. Gotiken sitter endast i dekoren. Den snedställda längan är Westminster Hall, som stått kvar efter det gamla parlamentshuset och som infogats i den nya planen. Arkitekt: Sir Charles Barry

T. h: Varuhus med två butiker, Manchester 1851. För att ge byggnaden en förnäm prägel har man byggt fasaden i venetiansk renässans

T. h: Coal Exchange i London ritat av J B Bunning uppfördes 1846—49. Med sin synliga järnkonstruktion och stora spännvidd är det fullt jämförbart med Labroustes något senare men mer bekanta Bibliothèque Nationale i Paris

Nedan: De olika gallerivåningarna i The Coal Exchange har olika utformade stöd, som kan betraktas som en modern variation av de klassiska ordningarna. Detaljbild från 2:dra gallerivåningen

ria. 1837, drottning Victorias tronbestigningsår är dödsåret för den siste store arkitekten från georgiansk tid, Sir John Soane. Året därefter inledde A W Pugin, som skulle bli en av sin tids ledande arkitekter, sin verksamhet. Periodens slutgräns kan sättas till 1852, det år då Pugin dog och underhusets lokaler i det nya parlamentshuset invigdes.

Hur skall man definiera tidig-viktorsiansk arkitektur? Går termen »early victorian» att använda som en stilhistorisk etikett? Professor Hitchcock svarar både ja och nej. Där finns en viss inre enhet trots arkitekturens många uttryckssätt. Än finns mycket av stringensen och enkelheten kvar från den tidigare perioden, men gracen från georgiansk tid är mestadels försvunnen. Man är friare i sitt förhållande till proportion och ornament och sammanför detaljer från olika stilar på ett tidigare otänkbara sätt. De plastiska effekterna har ännu inte på allvar börjat med den överdådiga artikulering och materialöverlastning, som blir betecknande för »high victorian». Rik och spröd, förfinad och värdig är begrepp som Hitchcock använder för att karaktarisera tidig-viktorsiansk klassicism när den är som bäst. Men många stilyttringar går inte att fånga in under sådana begrepp, och därför blir det samtidigheten som i huvudsak blir den sammanhållande faktorn.

Det brukar alltid vara så att nya ändamål ofta har lättast att skaffa sig en helt radikal form. Så var fallet med utställningsarkitekturen, där man gärna lät konstruktionen ligga helt synlig. Paxtons Crystal Palace, den enorma utställningshallen i glas och järn uppförd till Londonutställningen 1851 är kanske det bästa exemplet. Paxton hade börjat som trädgårdsmästare och ur växthusets konstruktion utvecklade han utställningshallen. Nytt till sitt ändamål var också the Coal Exchange av arkitekten J B Bunning, en ganska okänd byggnad, som med sin gjutjärnsinredning och stora spännvidd väl kan mäta sig med Labroustes samtida men mer kända Bibliothèque Nationale i Paris.

Järnvägsstationerna var en helt ny byggnadsgrupp, men märkvärdigt ofta fick de fasader som tudorslott, som en jättelik dorisk propylé eller ett renässanspalats. De historicerande fasaderna kom att bli en ekonomisk manifestation av järnvägsbolagen, ett försök att i konkurrenssyfte överträffa varandra i påkostade anläggningar. Men samtidigt byggde man med konstruktiv saklighet på andra håll, t. ex. King's Cross Station i London, som med sin släta fasad med två runda valvbågar upptar formen hos de bakomliggande stationshallarna. Radikalismen i konstruktion blev just ofta hänvisad till banhallar i gjutjärn

Webb och Shaw kunde utgå från vid sitt nydanings- och glas, som med sin sakliga sprödhet kontrasterar mot de tunga fasaderna.

Klassicismen blev den stil som oftast användes för att förhöja en byggnads värde. Bankerna demonstrerade sin soliditet med tung pelararkitektur och varuhusen med renässansfasader, som inte på minsta vis korresponderade med planlösningen. Vid skedets slut skedde dock en förändring hos varuhusen mot större funktionalism. I och med att fönsterskatten slopades 1851 började nämligen allt större skyltfönster bli vanliga.

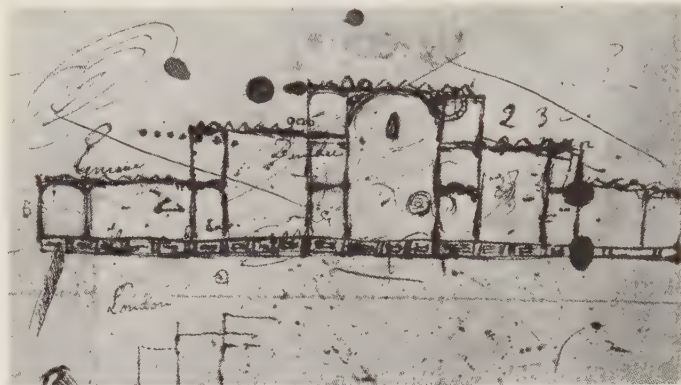
Det nya borgerskapet, som gjort sig förmögenhet på industri och handel, manifesterade sin rikedom genom att överta den klassicerande form på sina bostadshus, som varit betecknande för överklassen under georgiansk tid. De byggde assembléhus i stadernas centra och gav dem formen av jättelika grekiska eller romerska tempel. Dessa monument blev ett tecken på kommersiellt framåtskridande, ett uttryck för kulturell och ekonomisk rivalitet mellan städerna.

I kyrkoarkitekturen blev gotiken den stil, som bäst sades motsvara ett sant fromhetsväsen av medeltida typ. Som sådan främjades den av Pugin, som var en av katolicismens förkämpar, men den användes också med helt olika motiveringar, såväl moraliska som ekonomiska, av andra kyrkosamfund.

Den estetiskt mer oskyldiga bostadsbebyggelsen på landsbygden fortsattes på traditionellt vis med förankring i tudortiden. De hus, som byggdes av lant-

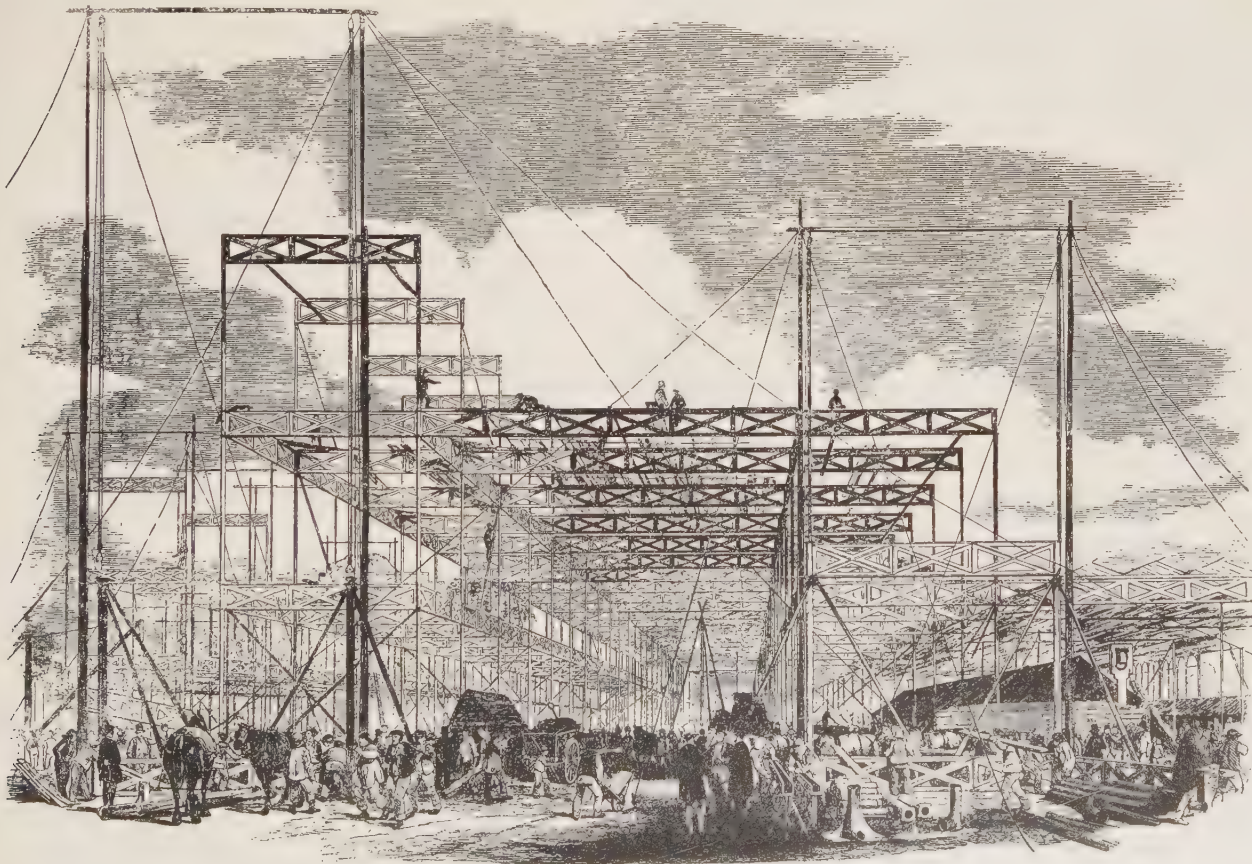

Ovan: I sina slott visar sig Sir Joseph Paxton som traditionalist. Den konstruktiva djärvheten var förbehållen utställningshallar

Paxtons första skiss till Crystal Palace, juni 1850

Nedan: Crystal Palace i under uppförande, november 1850

Nedan: Banhallarna vid King's Cross Station i London 1852 visar en rent funktionell konstruktion i järn och glas

T. v: Detalj av takkonstruktionen utförd i trä och gjutjärn

Entrépartiet till Museum of Science and Art, London. Temporär byggnad med monterbar konstruktion. 1856. Arkitekter: Young and Son

byggmästare blev en stabil faktor, som Nesfield, arbete på 1860-talet. Men redan 15 år innan William Morris lät bygga sitt Red House hade en arkitekt vid namn Butterfield byggt en prästgård i Gloucestershire, som överensstämde med traktens gamla byggnadssätt och där de flesta av de element som Morris anses ha lanserat redan fanns. Morris' Red House bör inte längre betraktas som epokbildande i fråga om plan och material, men dess betydelse för Morris' egen inriktning på konsthantverk och heminredning står naturligtvis orubbad.

De dominerande figurerna under den korta period som här behandlas är Pugin, Barry och Paxton. Ruskins skriftställarverksamhet inföll redan under denna tid men fick betydelse först senare. Pugin har, bl. a. av Kenneth Clark, ansetts som upphovsman till hela både inre och yttre dekoren på parlamentshuset. Hitchcock har emellertid givit Barry en större andel i detta och betonar hur Barrys klassiska skolning visar sig i byggnadens nästan akademiskt regelbundna plan. Parlamentshuset och Crystal Palace brukar anses som periodens märkligaste byggnader. Men man skall därför inte överdriva Paxtons radikalism. När han byggde lantlott gav han dem gärna en tung medeltida prägel, som står mycket fjärran från Kristallpalatset.

Hur mångsidig den tidig-viktorsianska arkitekturen är får man snart ett begrepp om genom en bläddring i bildhäftet till Hitchcocks bok. Materialet presenteras där överskådligt, grupperat efter byggnadstyper och i någon mån efter upphovsman. Äldre och nyare fotografier, planer samt litografier ur samtida press belyser materialet. Bildunderskrifterna är utomordentliga. Detta bildhäfte är ovärderligt som materialsamling, klart uppställt och dessutom roligt.

Men där tar tyvärr nöjet slut. Mot textdelen är det nästan alltför lätt att göra invändningar. Britiska fackkritiker har berömt materialets bredd, som de anser borga för att förf. inte gjort några subjektiva och tillfälliga urval. Hitchcock har nämligen, som han säger i förordet, velat skriva historia som är »thick enough», dvs. gestalta ett brett flöde, där både det pionjära och det retarderade hör med, både det typiska och ovanliga, både det samtiden satte pris på och det som vi nu ser som föregångare till vår egen tids arkitektur. De stora och enstaka utvalda byggnaderna gör inte bilden tillräckligt rik, anser förf. och publicerar därför ca 500 byggnader i bild och något flera i text, som löper över 600 tättryckta sidor. Och den behandlade tidrymden är inte längre än ungefär 16 år! Detta överflöd, hur roande det än är i bild, gör emellertid framställningen oöverskådlig. Varje byggnad ägnas ofta bara en kort beskrivning, sällan en riktig analys. Trots vissa hopsummeringar gör boken långa stycken intryck av katalog. Man kan rent av ifrågasätta om det inte är fel att skriva arkitekturhistoria på detta sätt. Genom långvarigt umgänge med ett material lär man ju sig att göra ett signifikativt urval, som sedan kan tolkas ur en mängd aspekter. Många av dessa byggnader är i sig själva inte särskilt intressanta. De blir det först insatta i ett socialt och konstpolitiskt sammanhang, som klargör deras funktion både praktiskt och värdemässigt och som tolkar dem såväl estetiskt som symboliskt.

Slaget om St. Paul's

Av fil. lic. Thomas Paulsson

Kampen om St. Paul's Cathedral i London avslutades ingalunda i och med att Battle of Britain avgjorts och de visslande tjuten av tyskarnas V-bomber upphört. Arkitekter, politiker, regeringsmedlemmar, allmänhet och press dammar fortfarande på varandra med en energi, som i envishet och hätskhet knappast står den tidigare efter, och även om vapnen inte längre är stål och trotyl utan skissblock och skrivande pennor spränger man varandra i luften med verklig precision. Kampen är ännu inte avgjord och det är endast med stor ovisshet man vågar kannstöpa om utgången; i stort sett är omgivningen av katedralen lika tom på hus som den var då freden kom 1945.

Som bekant var de närmaste omgivningarna av St. Paul's Cathedral bland de områden som träffades svårast av de tyska bombarna. Med undantag av Ludgate Hill, vilken som en fortsättning av Fleet Street för fram till kyrkans västportal, jämnades flertalet hus med marken i ett stort område söder, öster och norr om kyrkan. Det ser ut som en tanke att inte också den närmaste omgivningen i väster förstördes; detta är den kanske känsligaste punkten av området, vilket jag skall beröra senare.

Innan jag övergår till planerna för återuppbyg-

naden av området kring kyrkan, måste något av dess historia beröras. Då Christopher Wren redan då den stora branden i London 1666 rasade, på eget initiativ utarbetade sin berömda karta över City's ombyggnad, försökte han åstadkomma ett axialsystem av gator utgående från stadsportarna och förande in mot berömda platser eller byggnader. Från Ludgate drogs sålunda två axlar i östlig riktning, som vid St. Paul's bildade en spetsig vinkel, eller ett Y. Denna plan är en typisk produkt av Wrens studier av fransk barockplanering, men det är märkligt, att gatan från Ludgate Hill mot St. Paul's inte är rät utan träffar kyrkans västfasad i $84,5^\circ$ i stället för exakta 90° . Anledningen till denna svaga förskjutning är svår att förstå. Vi vet visserligen att Wren hade bråttom då han utarbetade sin plan (han vann också endast med knapp marginal kapplöpningen med fyra andra amatörer och medtävlare). Det troliga är väl att viktigast för Wren var att frilägga kyrkan från den omgivande bebyggelsen inte att vinkelrätt föra upp en axel mot den, och att han därigenom ville åstadkomma rörlighet. I alla sina andra kyrkor visade han sig knappast vara någon vän av stel axialitet.

Utvecklingen har visat, att det enda bestående i Wrens stadsplan blev det litet sneda Y som de två

DK 726.6 (410 London)

Plan av området kring St. Paul's katedralen. Tredje utbyggnadsstadiet

huvudgatorna runt katedralen bildar med Ludgate Hill som Y-stapel, men detta fanns i huvudsak redan tidigare. Charles II, som mottog planen, hade lika litet att säga till om i The City of London som senare kungar, och det är därför så mycket mera förvånande att en av drottningens nuvarande rådgivare, ministern för husbyggnad, lyckats intrigera sig in bland dem som har att fatta besluten när det gäller St. Paul's framtida omgivningar. Enligt urgammal tradition styrs nämligen the City av the City Corporation, och detta är en från såväl grevskapet Londons fullmaktige som från kronan oavhängig myndighet.

Planerna för återuppbyggnaden av området närmast St. Paul's har nu utarbetats, förkastats och omarbetats i tretton år, om man räknar 1943 som begynnelseår, då Patrick Abercrombies och Forshaws generalplan publicerades. De irrvägar och intrikata underjordiska kanaler som planerna och skisserna följt skulle här föra alldeles för långt att redovisa för, liksom också alla de arkitekter, delegerade och kommittéer, som i en eller annan riktning modifierat

planerna. Det räcker att i detta sammanhang nämna, att för något år sedan, husministern, Duncan Sandys, efter att ha underkänt the County of London Development Plan – för vilken gång i ordningen vet jag knappast – gav Sir William Holford uppdraget att utarbeta nya planer. I uppdraget ingick den något dunkelt formulerade anvisningen att åstadkomma en *värdig* omgivning till katedralen. Det är i tolkningen av begreppet värdig den springande punkten ligger.

Det är väl så förklarligt, även om det inte direkt är försvarligt, att en falang av allmänheten förmått husministern att aktivt taga del av planernas genomförande. Det är förklarligt att alla vill taga ställning till denna nationalhelgedoms framtida öde, men det är inte försvarligt att så många osakkunniga, som känner en slags berusning inför de nya perspektiv kyrkan genom den plötsliga tomheten omkring framstår i, anser chansen vara kommen att helt frilägga kyrkan, skapa axlar i alla väderstreck eller slå en slags ringmur omkring – för att nämna några av de förslag som insänts till redaktören för The Times

– och det är totalt oförsvarligt att så många inflytelserika människor med en så otroligt ytlig kännedom om arkitektur plötsligt intar en självpåtagen ställning i de sakkunnigas led.

Sir William Holford har i sitt planförslag utgått från den rörlighet i perspektiv, de stundom pittoreska vyer och den fullständiga frånvaro av axialitet som alltid präglat St. Paul's och dess närmaste omgivning. Hans förslag utgör ett principförslag med endast sällan angivna detaljer i huskropparnas materialverkan, fönsteranordningar och färg; det är ett ståndpunktstagande i princip av byggnadernas volymer insatta i den helhet vari kyrkan ingår som viktigaste beståndsdel. I vissa avseenden gör dock Holford en del detaljanmärkningar och det bör också påpekas, att han gjort en del principiella uttalanden om det tekniska och administrativa genomförandet av området som helhet.

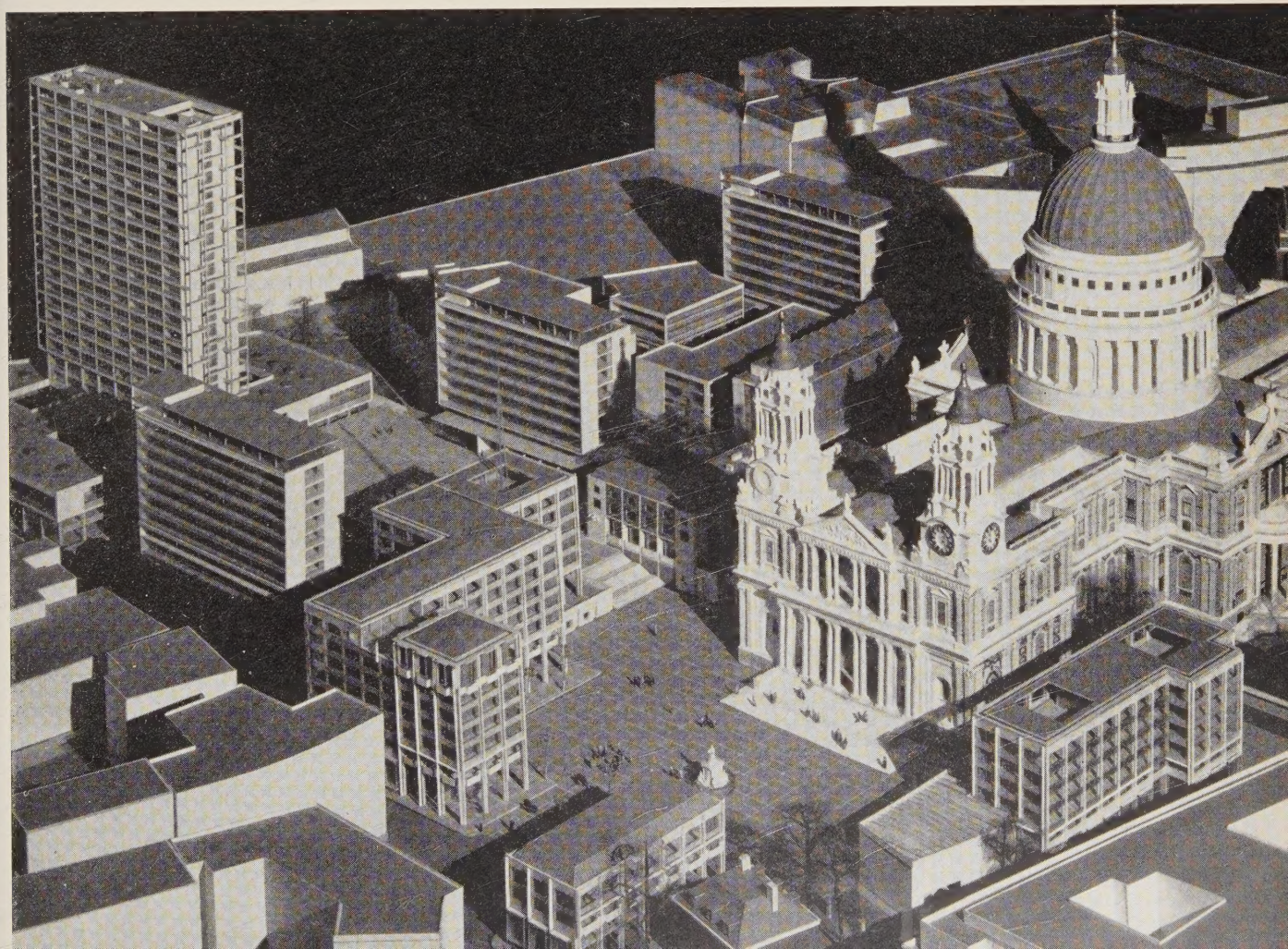
Vid kyrkans västfasad har arkitekten skapat vad han kallar en förgård, som upptar och betonar den rektangulära form kyrkans grundplan beskriver. Den nordliga delen av denna förgård avgränsas av en kontorsbyggnad i åtta våningar med banker och affärer i de två nedersta, en arkad avsedd som utsiktspunkt i tredje våningen samt en restaurang i den översta. Byggnaden, vilken är en av de få som utarbetats i detalj, är avsedd att ges en skärmartad fasad med starkt vertikal betoning som kontrast mot västfasadens bredd och byggas i solitt material med ett visst mått av samma Portland Stone varav kyrkan själv är uppförd. Denna byggnad skapar ett rum

av förgården samtidigt som den utgör en gräns mellan kyrkan och bakomliggande kontorskvarter.

Norr om den beskrivna förgården bildas genom tre stora kontorskomplex en öppen kvadratisk terrass på taket av en underjordisk bilparkering. Ett av dessa kontorshus, det nordligaste, kommer att i motsats mot alla andra hus runt katedralen att byggas högre än kyrkans andra våning upp till takgesimsen. Detta är nödvändigt om man med tillgodoseende av krav på utrymmesstandarden i moderna kontor inte måste söka kompensation alltför långt utanför området för det utrymme förkrigstidens nu bombade hus gav. Den höga huskroppen är emellertid ganska smal och genom att den orienterats i norr-söder stör den inte några av de fjärrvyer av kupolen man tidigare varit van att se.

Bilparkeringens kvadratiske tak föreslår Holford användes till utställningar, annonsering eller andra rent kulturella ändamål och området bör kunna täckas med ett monteringsbart tak vid behov. Denna kanske något profana användning av ett område alldeles i närheten av en katedral har stött många, men är en av grundidéerna hos Holford; genom ett nära nog dagligt användande av terrassen vill han återföra det liv till kyrkans omgivelningar som förr var en del av dess karaktär. Den som sett det brokiga livet i och utanför de katolska ländernas katedraler förstår fördelen av detta. Ett annat likartat drag i planen som skulle innebära att allmänhetens attityd gentemot kyrkan förbyttes från stel och alltför undergiven vördnad till daglig och intim kontakt är den »sten-

Modellfotografi av området kring St. Paul's katedralen med platsen framför västfasaden

huggargård» arkitekten skapat omedelbart norr om norra transeptet. Där skulle de verkstäder förläggas som ständigt sysslar med kyrkans vidmakthållande, allmänheten kunde se huggarna i arbete och de spröda stenfragment man under århundraden tvingats plocka ned kunde där visas för dem som hade intresse därav. Förbindelsen mellan denna gård och förgården borde bäst ordnas genom att Temple Bar, den gamla stadsport mellan City och Westminster som återuppbyggdes av Wren 1670–72 men som nu är flyttad till en park långt norr om the City, bleve ingångsport. Det ceremoniella värde detta ger åt kyrkan bör inte underskattas.

I öster omfattar Holfords förslag endast få tillägg. På östra sidan om den nya gatan New Change uppförs nu Bank of Englands nya byggnad, och mellan denna och koret föreslår Holford att en ny Choir School så småningom skall uppföras.

Större nydaning skall då ske i söder, där fyra omfattande kontorshus lagts in och en ombyggnad i enhetlig anda förutsätts av oskadade byggnaders fasader mot kyrkan – alltså längs Carter Lane. I söder avgränsas den västliga förgården av två relativt låga byggnader och det oskadade The Deanery, också det byggt av Wren, vid Carter Lane. Mellan katedralen och de södra kontorshusen föreslås en stor öppen och fri gräsmatta med en enkel fontän som enda utsmyckning. Alla hus i dess närhet är låga, motsvarande kyrkans första våning. Eftersom de inte är sammanbyggda öppnar de ett flertal utsiktspunkter mot kyrkan från floden i söder. En av dessa öppningar föreslås bli en promenadgata, delvis med bokstånd och kiosker.

St. Paul's Cathedral ligger obehagligt nära alltför många trafikådror och förbindelseleder mellan dessa. Praktiskt taget all genomgångstrafik har enligt förslaget förts längre bort från kyrkan än vad som nu är fallet. Genom att bereda plats för stillastående bilar i några underjordiska parkeringsplatser, har gatubreddningarna kunnat begränsas starkt. Samtidigt har fotgängarnas andel av utrymmet starkt ökats och på endast ett ställe tvingas de korsa en trafikåder, nämligen de som kommer från den lilla promenadgatan från floden och korsar Carter Lane rakt söder om södra portalen. Men trafiken blir där knappast alltför snabb, eftersom hastigheten bestäms av de talrika bussarna på denna gata.

Det framgår av denna kortfattade beskrivning av Holfords plan att grupperingen av husen och dessas volym, höjd och storlek om man betraktar området i stort är mycket oregelbunden. Men det är harmoni i byggnadernas placering.

I ett tidigare förslag som Holford inlämnade hade han skapat en halvcirkulär och strängt symmetrisk förgård med en effekt inte olik den Stockholms slotts yttre borggård ger. Detta förslag gillades och godkändes av alla – dock inte av Holford själv. Givetvis till den förhoppningsfulla och formalistiske ministerns stora sorg. Det torde framgå av detta hur pass svårt uppdraget är när Holford själv – modern arkitekt ut i fingerspetsarna – varit tvungen att gå omvägen om detta förslag för att förstå omöjligheten av en formalistisk västomgivning. Genom den oregelbundenhet som nu finns i hans plan har Holford återuppli-

vat den rörlighet och ständiga förändring som man från förkrigstiden var van att förbinda kyrkan med. Den uppenbarade sig i ständigt nya synvinklar och erbjöd på två ställen aldrig samma syn. Den var en typisk produkt av London, där i de mest oväntade ögonblick nya vyer, nya byggnader, nya perspektiv överraskar vandraren. Däri ligger Londons stora charm, en charm som staden nog är ganska ensam om i världen. Skrytsamhet har aldrig varit stadens svaghet.

Då husministern och hans reaktionära allierade gång efter gång stoppat de förslag som kommit fram för återuppbyggnaden – och varav Holfords utan tvekan är det finaste – blandar de ihop å en sidan denna just beskrivna rörlighet i perspektiv och brist på axialitet med det faktum å andra sidan att kyrkan från fjärran verkligen dominerar staden, t. ex. från många av broarna över Themsen eller från Hampsteads höjder. Det är denna kupolens fjärrdominans de vill ge även åt närheten genom att helst skapa ett enormt förtorg och också en axel mot kyrkans västfasad. Deras ideal torde vara Peterskyrkan i Rom eller Invaliddomen i Paris. Detta är en förväxling av kontinental arkitektur med engelsk. Uppförde man en liknande kolonnad som den Bernini byggde till Peterskyrkan skulle man om man begagnande en proportionell skala först och främst komma långt utanför City och dessutom få riva kanske flera tusen hus. Man måste också minnas, att St. Paul's i jämförelse med kontinentens giganter egentligen är liten. Västfasaden skulle inte tåla ett fjärrperspektiv. En Berninsk förgård skulle förminska den ytterligare. Det ologiska i »formalisternas» attityd är slående: man älskar kyrkans stora skala men förstår inte att den blir stor först genom att omges med små hus.

Striden är som nämnts ännu inte avgjord. Ministern har godkänt Holfords principförslag i alla delar utom den viktigaste, nämligen de västra husen som bildar förgården. Ministern vill där inte frångå sin principiella uppfattning att största möjliga halvcirkulära gård bör öppna västfasaden för nya perspektiv. Han nekar att tro på de geometriska perspektivlagar, som då skulle optiskt starkt förminska fasaden och frånta den dess nuvarande värde.

Utgången av det hela: Det är inte troligt att Holford uppger sin ståndpunkt. Kan han inte genomföra sina idéer, kommer han att avsäga sig uppdraget. Men det är inte heller troligt att ministern kommer att uppge sina positioner. Man kan således bara hoppas på att det snarast blir nyval och att den nuvarande husministern ersättes med någon som inte anser att St. Paul's bör representera den storengelska attityd som de flesta engelsmän i dag anser sig äntligen ha blivit av med. Kan Holfords idéer gå igenom under nuvarande omständigheter – och det finns det faktiskt hopp om – torde det framför allt bero på hans egen personlighet.

Holfords plan innebär ett försök att återställa kyrkans värde inte som ett gigantiskt juvelskrin vid ett ödsligt torg beundrat av tusentals turister som ett monument över fallna hjältar utan snarare genom att åter skänka den liv och funktion som ett levande centrum för de londonbor som dagligen skall leva och verka i dess närhet.